

Sociologie

MAGAZINE

JAARGANG 31 | NUMMER 4 | DECEMBER 2023 | € 6,-

06 ESSAY

Sociologische instrumenten voor de energietransitie

24 INTERVIEW

Diane Reay over sociale ongelijkheid in het onderwijs

28 METHODE

Balanceren binnen de ethische reflectie



Klimaat

COLOFON

31E JAARGANG, NR. 4, DECEMBER 2023

Sociologie Magazine is een uitgave van Virtumedia en verschijnt vier keer per kalenderjaar.

REDACTIE-ADRES

Grote Rozenstraat 31, 9712 TG Groningen,
E redactie@sociologiemagazine.nl, W www.sociologiemagazine.nl

HOOFDREDACTIE

Roy Kemmers

BUREAU- EN EINDREDACTIE

Jacob Moerman

REDACTIE

Lisanne van den Berg, Gijs Custers, Marcel van den Haak, Jolien Inghels, Manuel Kaal, Josje ten Kate, Roy Kemmers, Bauke van der Kooij, Bram Spruyt, Charles de Vries

VASTE MEDEWERKERS

René Gabriëls, Mark van Ostaïjen, Anne-Rigt Poortman, Rudi Wielers

BEELD IN DIT NUMMER

Adobe Stock, Ajel, Filip Claus, Flickr.com, Stefan Müller, Oak Ridge National Laboratory, Pixabay.com, Paula Schmidt, Isis Vandelannote

RAAD VAN ADVIES

Marjolein Broese van Groenou, Godfried Engbersen, Giselinde Kuipers, Joanne van der Leun, Wim van Oorschot, Piet Renooy, Peer Scheepers, Sietske Waslander

UITGEVER

Pepijn Dobbelaer
Postbus 595
3700 AN Zeist
T 030 692 06 77
E pdobbelaer@virtumedia.nl

VORMGEVING

Twin Media bv, Zeist (NL)

DRUK

Veldhuis Media, Meppel

ABONNEMENTEN SOCIOLOGIE MAGAZINE

4 nummers per jaar
NSV-leden ontvangen Sociologie Magazine gratis
Particulier € 36,75
Instellingen € 68,50
Studenten/aio € 15,00
Collectieve afname: in overleg
Een abonnement kan elk moment ingaan. Het wordt aangegaan voor een jaar en automatisch verlengd, tenzij uiterlijk twee maanden voor verlenging schriftelijk wordt opgezegd. Correspondentieadres: Uitgeverij Virtumedia, t.a.v. Sociologie Magazine, Postbus 595, NL-3700 AN Zeist. Telefoonnummer klantenservice: +31(0)85-0407400 (ook voor vragen over bezorging).
E-mail: klantenservice@virtumedia.nl.

ADVERTENTIES EN MARKETING

Rob van der Linden, Virtumedia
T: 030 303 12 95
E: rvanderlinden@virtumedia.nl

DISTRIBUTIE

VMBpress BV, Heemskerk T 0251 257 935

COVERFOTO: Adobe Stock

ISSN 0928-5350 - Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Een uitnodiging voor sociologen

WOORD
VOORAF

Door ROY KEMMERS



OEVEL WE ONS ALS BURGERS al langere tijd zorgen maken over de gevolgen van klimaatverandering, staan sociologen vooraan aan de kant als het gaat om de duiding en bestudering ervan. Dat is althans de strekking van een aantal bijdragen in het nummer dat voor u ligt.

Of deze stelling nu tot op de komma nauwkeurig is, is wat mij betreft niet van belang. Waar het wel om gaat is dat deze bijdragen als het ware uitnodigingen zijn aan sociologen om deze thematiek meer centraal te stellen. We komen er steeds meer achter hoe allesomvattend de gevolgen van klimaatverandering (al/zullen) zijn en hoe het samenleven zoals we dat kennen zal worden ontwricht. Daarnaast ontstaan er door klimaatverandering ook steeds nieuwe situaties. Zoals met het toegankelijk worden van het noordpoolgebied, wat nieuwe vragen oproept over bijvoorbeeld scheepvaart en voorspellingsdiensten, zo blijkt uit de bijdrage van Machiel Lamers (WUR).

Ook het onderzoek naar de energietransitie kan wel een vleugje sociologie gebruiken, zo stelt actie-onderzoeker Marten Boekelo van DuneWorks in het Essay. De huidige onderzoekspraktijken binnen transitiestudies, aldus Boekelo, zouden stuk

voor stuk baat hebben bij een sociologische twist. Benader dus de energietransitie vanuit de grote vragen van de sociologische discipline, is zijn pleidooi, en hij schetst een horizon van mogelijkheden vanuit zijn ervaring in dat veld.

Tenslotte speelt natuurlijk ook het onderwijs een belangrijke rol. In zijn bijdrage legt Tim Immerzeel uit wat het belang en de mogelijkheden zijn van een nationale minor Klimaat sociologie, een project dat hij als coördinator leidt. Vanuit de gedachte dat een sociologisch perspectief op (de gevolgen van) klimaatverandering onontbeerlijk is, bieden de Nederlandse bacheloropleidingen deze minor vanaf 2024 aan. Zo kunnen toekomstig afgestudeerden in hun professionele leven deze grote uitdaging met een sociologische gereedschapskist het hoofd bieden.

Zal het sociologen lukken om zich dit thema eigen te maken? Themanummers en thematische sessies, zoals op de laatste Dag van de Sociologie, zijn wel de eerste signalen. Maar de beste indicatie van het succes zal zijn als over een tijdje deelnemers aan het publieke debat vreemd opkijken als de sociologische blik ergens ontbreekt. Als het sociologische perspectief op klimaatverandering, in al haar veelzijdigheid, dus echt onontbeerlijk is. ✕



06



10



18



24

06 INSTRUMENTEN VOOR DE ENERGIETRANSITIE

Klimaatverandering en energietransitie hebben tot nu toe een zeer bescheiden plek gekregen in het sociologische debat. Hoogste tijd om daar iets aan te veranderen? En zo ja, op welke manieren zou de sociologie een bijdrage kunnen leveren?

18 ALS EEN SOCIOLOOG OP EEN IJSSCHOTS

Het noordpoolgebied is een van de snelst opwarmende gebieden op aarde, waardoor het meerjarige zee-ijs snel afneemt. Welke gevaren en risico's zijn hieraan verbonden? En kunnen sociologen misschien een welkome rol vervullen?

10 VAN BIEFSTUK NAAR KNOLSELDERIJSTEAK

De chef-kok wordt regelmatig gezien als wegbereider van een dierlijk naar een plantaardig consumptiepatroon. Waarom staat er dan toch nog steeds zoveel vlees en vis op de menukaarten in de Nederlandse restaurants?

24 INTERVIEW MET DIANE REAY

De Britse professor Diane Reay hekelt de manier waarop in onze meritocratische samenlevingen schoolse prestaties afgedaan worden als het gevolg van eigen inzet en handelen. Een interview met haar, over sociale ongelijkheid in het onderwijs.

INHOUD

RUBRIEKEN

-
- 4** SIGNALEMENTEN
-
- 5** COLUMN
MARK VAN OSTAIJEN
-
- 6** ESSAY: SOCIOLOGISCHE INSTRUMENTEN VOOR DE ENERGIETRANSITIE
MARTEN BOEKELO
-
- 9** SOCIOBLOGIE
LISANNE VAN DEN BERG
-
- 10** VAN BIEFSTUK NAAR KNOLSELDERIJSTEAK
YOLIE MICHIELSEN
-
- 13** MAG CARICE MEEDOEN?
GUUSJE ENNEKING & GIJS CUSTERS
-
- 16** PROMOTIE: JONGEREN ONDER INVLOED
JOSJE TEN KATE
-
- 18** ALS EEN SOCIOLOOG OP EEN IJSSCHOTS
MACHIEL LAMERS
-
- 21** KLIMAATSOCIOLOGIE OP STOOM
TIM IMMERZEEL
-
- 24** INTERVIEW MET DIANE REAY
ISIS VANDELANNOTE & LESLEY HUSTINX
-
- 28** METHODE: BALANCEREN BINNEN DE ETHISCHE REFLECTIE
BRAM SPRUYT
-
- 29** COLUMN
BAUKE VAN DER KOOIJ
-
- 32** BOEKEN
RENÉ GABRIËLS
-
- 34** TIJDSCHRIFTEN
ROY KEMMERS
-
- 35** VOETLICHT: VERHALEN UIT DE DENDERSTREEK
JACOB MOERMAN
-

IN DE media

“Meer algemeen zal de kritiek op het functioneren van de democratie het behoud ervan steeds als doel moeten houden. Anders kun je terecht komen in ondemocratisch vaarwater, zoals de geschiedenis van links- en rechtsradicalisme steeds opnieuw bewijst. Dus glijd niet af naar een “ecodictatuur”, want die zal onvermijdelijk leiden tot een reactie van uiteenlopende groepen boze burgers die ook zullen grijpen naar andere middelen.”

KEES SCHUYT IN DE GROENE AMSTERDAMMER VAN 12 OKTOBER.

“Merkel is de meest overschatte bondskanselier in de Duitse geschiedenis. Hoe ze het vluchtelingenvraagstuk behandelde, verdient geen schoonheidsprijs; ze heeft de EU ondergraven door de Oost-Europese lidstaten tegen zich in het harnas te jagen. Met het openzetten van de grenzen droeg ze bij aan het vertrek van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie, de Brexit. Verder was haar Rusland-politiek catastrofaal.”

RUUD KOOPMANS IN REPORTERS ONLINE VAN 9 OKTOBER.

Actualiteitencollege NSV

Op 23 november (van 13.00 tot 18.00 uur) vindt het jaarlijkse Actualiteitencollege van de Nederlandse Sociologische Vereniging (NSV) plaats, bij het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) in Den Haag. Drie sprekers (Cok Vrooman, Bernard ter Haar en Anna Custers) leveren een bijdrage rondom het thema ‘Hedendaagse ongelijkheid’. De dag wordt geopend en voorgezeten door SCP-directeur Karen van Oudenhoven, en wordt afgesloten met een Forumdebat en de uitreiking van de Dissertatieprijs. Belangstellenden kunnen zich opgeven via de website van de NSV, de deelname is gratis.

Podcast De Sociologie Show

De Nederlandse Vereniging voor Sociologie en het Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken lanceerden dit najaar De Sociologie Show, een podcast over actuele vraagstukken. Die is te beschouwen als een plek waar sociologen hun licht laten schijnen over ‘het maatschappelijke gesprek van de dag’; Marcel Ham en Tara Lewis interviewen sociologen over actuele vraagstukken. In de eerste aflevering vertelt de Rotterdamse socioloog Samira van Bohemen over stereotypen in de pornografie.

“Als je in Rusland geluk afzet tegen leeftijd, dan zie je de lijn naar beneden gaan. Dat is eigenlijk in de meeste landen van de wereld zo. Bij ons, met een prima pensioenvoorziening en goede gezondheidszorg, zie je een lichte U-curve gedurende het leven. Daarin zitten jonge ouders op de bodem, die zijn het minst gelukkig. Op dat punt in je leven word je overbelast en zit je redelijk vast aan je zorgtaken, je hypotheek.”

RUUT VEENHOVEN IN DE VOLKSKRANT VAN 1 SEPTEMBER.

“De westerse wereld zal niet worden overstroomd door klimaatvluchtelingen. Je hoort vaak een simplistische een-op-eenrelatie tussen milieu en migratie, waarbij er wordt aangenomen dat milieuproblemen automatisch migratie voortbrengt. Dat gaat volledig voorbij aan wat geografen weten: mensen hebben historisch gezien een enorme veerkracht getoond om met schaarste, droogte en overstromingen om te gaan.”

HEIN DE HAAS IN HET ALGEMEEN DAGBLAD VAN 21 SEPTEMBER.

Nacht van de Sociologie

Op 24 november staat in Rotterdam weer een Nacht van de Sociologie op het programma. In deze Nacht vindt in de drie zalen van debatpodium Arminius een keur aan lezingen, debatten en theater plaats. De Franse socioloog Didier wordt geïnterviewd door Sinan Çankaya. Daarnaast zijn onder anderen Jolande Withuis, Kees Schuyt en Hein de Haas te gast. Tevens wordt wederom De Sociologische Bril uitgereikt, de prijs voor het beste sociologische boek van het jaar. Kaarten zijn verkrijgbaar via Arminius in Rotterdam of via de website van de Erasmus School of Social and Behavioural Sciences.

Gesignaleerd



Zijn wij mensen langzaam maar zeker allemaal in smartphonezombies aan het veranderen? In zijn boek *Digitale detox* (De Bezige Bij) spreekt de Duitse filosoof en essayist Hans Schnitzler met twintigers over hun zogeheten

detoxervaring. Hun getuigenissen roepen fundamentele en ongemakkelijke vragen op over onze verhouding tot de schermwereld. Schnitzler neemt deze verhouding op filosofische wijze kritisch onder de loep. Ook dit najaar bij uitgeverij De Bezige Bij: *Spectrum* van journalist Haroon Ali. Hierin komen tientallen queer activisten, opiniemakers en rolmodellen aan het woord over de contouren en uitdagingen van de regenbooggemeenschap in de 21ste eeuw. Het boek probeert vooral het antwoord te vinden op de vraag: wat is de zin en onzin van al die hokjes en labels?

Uitgeverij Prometheus bracht dit najaar *Waarom ben ik hier?* van Rens Bod op de markt, over de vele zingevingsvormen die de wereld rijk is. Wie had bijvoorbeeld kunnen bedenken dat het streven naar een duurzame aarde al duizenden jaren oud is? Tevens verscheen bij Prometheus: *Conflict*, waarin historicus Andrew Roberts en generaal David Petraeus de ontwikkeling van moderne oorlogsvoering sinds de Tweede Wereldoorlog onderzoeken.

Uitgeverij Atlas/Contact lanceerde dit najaar *De nul wordt steeds kleiner* van Simon Rozendaal, met als ondertitel *Hoe de meetrevolutie onze angsten voor voedsel, milieu en doping aanwakkert*. Hierin beschrijft de auteur wat die revolutie voor gevolgen heeft voor het denken over risico's en schadelijke stoffen in een wereld die volgens hem in werkelijkheid steeds veiliger en schoner wordt: ‘Wat betekent de steeds gevoeligere apparatuur voor onze percepties van voedselveiligheid, doping, (ultra)fijnstof of rubber in kunstgras?’

Tot slot verscheen bij uitgeverij Damon *Politiek in een maalstroom*, waarin Sybe Schaap een poging onderneemt om ‘het verval van de representatieve democratie’ te analyseren. Volgens de auteur lijkt ons democratisch bestel achteloos met zijn burgers om te gaan.

Met *blinde* overtuiging

DIT NAJAAR WAREN DUIZENDEN mensen dagenlang op de been om de door XR georganiseerde demonstratie, rondom de A12, kracht bij te zetten. Vooraf was door Scientist Rebellion ook aan wetenschappers gevraagd of ze wilden aansluiten bij de demonstratie. Daarbij werd expliciet gevraagd of men een toga wilde dragen, of een laboratoriumjas, zolang er maar esthetische autoriteit kon worden uitgestraald. En dus stonden er bij de demonstratie tientallen hoogleraren in toga op een podium. Spinozaprijs-hoogleraar en deelnemer Klaas Landsman stelde zelfs dat ‘we in vol academisch ornaat tegen fossiele subsidies zouden moeten demonstreren’, en riep actief op tot burgerlijke ongehoorzaamheid.

Maar volgens mij is demonstreren in de openbare ruimte vooral een *burgerlijke* en geen *professionele* daad. Iedere burger is vrij om gebruik te maken van het demonstratierecht. Het gaat mis wanneer burgers denken dat ze professionele privileges moeten inzetten om particuliere standpunten kracht bij te zetten. Bovendien is burgerlijke ongehoorzaamheid, zoals het concept aangeeft, een democratische daad als burger in plaats van een organisatorisch verzet als werknemer. Burgerlijke ongehoorzaamheid is ‘een niet-gewelddadige en gewetensvolle wetsovertreding om publiekelijk aan te tonen dat een bepaalde wet onrechtvaardig is en deze te veranderen’, zo leert socioloog Kees Schuyt ons. Er is echter bij demonstreren in toga op het formeel legitieme en aangewezen demonstratieveldje helemaal geen sprake van een wetsovertreding. Het is dus allesbehalve burgerlijk ongehoorzaam.

Het CvB van de Nijmeegse universiteit ondersteunde de oproep van Landsman niet om in toga te demonstreren. Want in toga ‘matig je je een autoriteit aan op een gebied waarop je die niet automatisch hebt, in toga vertegenwoordig je de universiteit’, wat op de A12 niet het geval is. Daar was Landsman het niet mee eens,



MARK VAN OSTAIJEN

Beeld AJEL, PIXABAY.COM

COLUMN

want ‘met een toga vertegenwoordig je niet jouw universiteit, maar de wetenschap.’

Daar heeft Landsman zowel gelijk als ongelijk. Want een academische toga is inderdaad een institutioneel symbool van een ambt, geen individueel modeaccessoire. De toga symboliseert de wetenschap, die gedragen wordt door instituties: door waarden gedreven structuren van handelen, denken, doen en laten. En ‘de’ wetenschap laat zich niet enkelvoudig representeren. De wetenschap spreekt namelijk nooit met één mond. Als de wetenschap iets is, is het een pluriform georganiseerde vorm van scepticisme. Iedere claim op de waarheid is een hypothese, Karl Popper indachtig. Daarom is het nogal wat aanmatigend om te denken dat sommige hoogleraren ‘de wetenschap’

kunnen vertegenwoordigen. In ieder geval niet *mijn* wetenschap.

Maar het is ook niet mijn wetenschap van nuance, twijfel en niet-weten. Want kom daar bijvoorbeeld niet mee aan bij de Delftse hoogleraar en demonstrant Wim Uijtewaal. Hij moet eerder ‘zijn boosheid kanaliseren’. En het is ook die wetenschap die het niet doorheeft dat dit soort acties, zoals het oneigenlijke gebruik van institutionele symboliek, bijdraagt aan een verdere uitholling van dit instituut. Historicus Jos Palm laat in zijn prachtige boek *Moederkerk* zien dat de neergang van de katholieke kerk vooral te wijten was aan katholieken zelf die de kerk van binnenuit van al haar gezag, symboliek en waarde hebben ontdaan. Ga vooral zo door, dan dringt de historische parallel zich hier vanzelf op.

Begrijp me niet verkeerd, het gaat mij niet om die toga of baret. Het gaat me om de overtuiging die van binnenuit die wetenschap erodeert. Dus laat mij geen collega’s meer horen die klagen over de teloorgang van wetenschappelijk gezag of dat het steeds moeilijker wordt om wetenschappelijke kennis in te brengen. Daar dragen sommigen dus zelf actief aan bij. Met blinde overtuiging. ✘

Sociologische instrumenten

VOOR DE ENERGIETRANSITIE

ESSAY

KLIMAATVERANDERING EN ENERGIETRANSITIE HEBBEN TOT NU TOE EEN ZEER BESCHIEDEN PLEK GEKREGEN IN HET SOCIOLOGISCHE DEBAT. HOOGSTE TIJD OM DAAR IETS AAN TE VERANDEREN? EN ZO JA, OP WELKE MANIEREN ZOU DE SOCIOLOGIE EEN BIJDRAGE KUNNEN LEVEREN?

Tekst MARTEN BOEKELÓ

Beeld ADOBE STOCK

IN DE AFGELOPEN JAREN hebben sociologen zich in de gevestigde sociologische tijdschriften gebogen over de veranderende aard van werk, door bijvoorbeeld verschuivingen in genderverhoudingen en de opkomst van platforms; over de verwaarlozing en het ressentiment die de schijnbaar onontkoombare witte identiteitspolitiek zou kunnen verklaren; en vooral ook over *evergreen* onderwerpen als ongelijkheid in het (steeds meer vermarkte) onderwijs, en natuurlijk... methodologie! Klimaatverandering, transformatie van ecosystemen en de energietransitie hebben daarin niet prominent gefigureerd, niet als onderwerp, noch als empirisch materiaal.

Maar de sociologie wordt ook op andere plekken beoefend. En daar zitten sociologen die zich wél dagelijks met die laatstgenoemde thema's bezighouden. Hun sociologie ziet er alleen wel wat anders uit. Deze sociologie wordt naast en binnen een diverse sociaalwetenschappelijke familie bedreven: samen met STS'ers, innovatiewetenschappers, bestuurskundigen en hier en daar een verloren antropoloog. Ze wordt vooral gepubliceerd in thematische en interdisciplinaire tijdschriften. Ze is begaan met beleid. Ze wil invloed uitoefenen.

Voor iedereen die niet bekend is met deze tak van sociologische sport bied ik hier

een korte initiatie. Ik zal me richten op de studie van de energietransitie, waar ik zelf het meest vertrouwd mee ben (de energietransitie vormt samen met de bescherming van biodiversiteit de twee grote pijlers van het indammen van de ecologische crisis: de energietransitie moet klimaatopwarming tegengaan en biodiversiteit dient als ijkpunt om ruimte voor onontbeerlijke ecosystemen veilig te stellen).

De sociale wetenschappers die in dit veld opereren doen volgens mij waardevol werk. Er valt veel van hun werk te leren en er is veel om mee te engageren, maar tegelijkertijd kan het ook geen kwaad om het veld een beetje open te breken. Dat is een uitgelezen kans voor juist die wetenschappers die zich de afgelopen jaren op de disciplinaire debatten van de dag hebben gestort. Met de perspectieven die daaruit voortvloeien kunnen we de studie van de energietransitie verrijken.

EIGENAARDIGHEDEN

Het kan geen kwaad om het veld wat open te breken, omdat het merendeel van de literatuur over klimaatverandering of energietransities niet heel avontuurlijk is. Het bijna alles overkoepelende doel van die sociaalwetenschappelijke studies is namelijk om tegengas te bieden aan de bijna alles doordrongen neiging tot technocratie.

Technocratie betekent: zowel de fixatie op nieuwe 'technologie' als oplossing voor uitstoot en vervuiling, alsook de bekende depolitiserende van problemen door ze als management-uitdagingen te behandelen. Hier tegenin wijst de sociale wetenschap steeds weer op het 'sociale leven' van technologie, infrastructuur en uitstoot, dat eenvoudige *fixes* ontstijgt. Waardevol, maar van deze overkoepelende zorg wordt de literatuur ook een beetje eenkennig.

Deze literatuur kenmerkt zich door een aantal eigenaardigheden (let op: ik trek voor dit overzicht van het vakgebied mijn zevenmijlslaarzen aan, struikel dus niet over de grove veralgemeniseringen). Er is sprake van een sterk beleidsgerichte literatuur: een betere wereld begint met sociale wetenschap. Wat die betere wereld is, dat lijkt de meeste wetenschappers ook ruwweg wel duidelijk te zijn: uiteraard zonder fossiele brandstoffen, maar mét meer zelfbeschikking van (zelf)bewuste burgers en onderscheidende consumenten. En de literatuur kenmerkt zich ook in een verkapt teleologie: men weet hoe een transitie verloopt en waar die moet uitkomen. Zaak is vervolgens om dat proces een handje te helpen.

Daardoor richten transitiewetenschappers zich ook met name op de plekken waar men invloed denkt te kunnen uitoefenen.



nen. In zogenaamde niches, waar innovatieve actoren kunnen worden bemoedigd en ondersteund, of in regulerende of beleid-makende instituties, waar (vaak behoudende) actoren kunnen worden aangemoedigd om nieuwe ideeën en praktijken niet in de kiem te smoren. Bredere en meer langdurige maatschappelijke ontwikkelingen liggen buiten de invloedssfeer en daarmee buiten de analytische aandacht.

WAT IMPRESSIONISTISCH

Onderzoekers blijven daarom vaak ook binnen de terminologische en praktische kaders van oplossingen die op technologisch of beleidsniveau worden aangedragen. Om relevant te blijven en dus bij te kunnen dragen, moet je noodgedwongen

binnen of op de grenzen van die kaders blijven. Op zich een legitieme benadering, maar het betekent uiteraard wel een zeker verlies aan kritisch potentieel, wanneer je je eigen uitgangspunten niet kunt bepalen. Theoretisch is dit vakgebied dan ook niet heel diepgravend. Hoe meer theorie, hoe moeilijker invloed uit te oefenen, lijkt het wel. Veelzeggend is dat in één van de meest gelezen artikelen in *Energy Research & Social Science* (uit 2018), hét centrum voor dit vakgebied, de hoofdredacteur zich beklaagt over het gebrek aan methodologische grondigheid en theoretische diepgang: *‘Many studies ask uninteresting research questions, make only marginal contributions, and lack innovative methods or application to theory. Many studies also*

have no explicit research design, lack rigor, or suffer from mangled structure and poor quality of writing.’

Au. Wat betreft de kwaliteit van het onderzoek zelf: vaak presenteren auteurs hun data inderdaad wat impressionistisch. Het gebrek aan methodologische rigueur is waarschijnlijk het gevolg van, enerzijds, het samenvloeien en vermengen van vele disciplines met verschillende methodologische verwachtingen, zowel in tijdschriften als onderzoeksinstellingen; anderzijds speelt hier ongetwijfeld ook een rol dat veel onderzoek plaatsvindt in (Europese) innovatieprojecten, waar het geen centrale, maar een begeleidende – en daardoor begrensde – functie heeft.

Dit beeld valt uiteraard te nuanceren en er zijn uitzonderingen. Hier zouden bijvoorbeeld de *practice* sociologen genoemd kunnen worden. Zij weigeren in hun onderzoek naar de structurerende structuren van energieverbruik beleidsklaar onderzoek te doen. Daardoor hebben ze hun eigen vocabulaire kunnen ontwikkelen en de frustratie niet begrepen te worden door beleidsmakers op de koop toegenomen. Op STS-leest geschoeide studies zijn meer beleidskritisch dan beleidsgericht en voeren de deconstructie van technocratische ideeën over hoe verandering plaatsvindt grondiger en verder door. In de (mi- →

***De energietransitie zou dus een spanningsveld kunnen worden* waarin de toekomst van de democratie als het ware wordt ‘uitonderhandeld.’**



MARTEN BOEKELO IS ANTROPOLOOG EN WERKT ALS ACTIE-ONDERZOEKER BIJ DUNENWORKS, DAT ZICH MIDDELS PROCESBEGELEIDING HARD MAAKT VOOR EEN EERLIJKE EN REGENERATIEVE SAMENLEVING. HIJ WERKT OOK MEE AAN HET EUROPESE SSH CENTRE-PROJECT, DAT STERKERE INTEGRATIE BEOOGT VAN SSH-INZICHTEN EN TECHNIEKEN IN STEM-ONDERZOEK, BELEIDSVORMING EN BEDRIJFSVOERING.

lieu-) rechtvaardigheidsliteratuur stelt men fundamentele vragen over de machtsverhoudingen die bepaalde beleidsaannames mogelijk maken en de implementatie ervan aandrijven.

Desalniettemin: er is ruimte voor meer gevestigde sociologie! Als sociologen vanuit de disciplinaire debatten van het moment naar de energietransitie kijken en die gaan bestuderen met het hen ter beschikking staande methodologisch apparaat, zou dat kunnen bijdragen aan herbronning en vernieuwing van dit alleszins kritieke veld. Iedereen zou dat uiteraard vanuit de eigen interesse moeten doen, maar 'ter illustratie ende inspiratie' doe ik alvast een aantal voorzetten.

IN DE STEIGERS

Laten we beginnen bij een aantal oer-sociologische onderwerpen. De studie van de economie heeft de laatste jaren sterk in het teken gestaan van de opkomende platformeconomie. Wat is een deeleconomie nu eigenlijk? Wat tekent werk voor een platform? Hoe zit het met databeheer? Een ander groot economisch onderwerp is gender: de veranderende positie van met name vrouwen, in het onderwijs, de arbeidsmarkt en mede daardoor ook in het huishouden en gezin.

Die studies die uit deze onderwerpen voortvloeien zijn direct relevant. De 'platformisering' van ('slimme') energie staat stevig in de steigers. Er wordt veel van platforms verwacht om zo efficiënt mogelijk om te laten gaan met grillige hernieuwbare energiebronnen. Maar het is in het geheel nog niet duidelijk hoe - meestal door winst

gedreven bedrijven in een geliberaliseerde markt - een 'deeleconomie' voor energie kan ontstaan, die op zijn minst burgers beschermt en het liefst ook reciprociteit en solidariteit bewerkstelligt. De 'flexibiliteit' die van consumenten wordt gevraagd om met grillige hernieuwbare energie om te gaan, levert ondertussen meer huishoudelijk werk op in een wereld waarin mensen zich al regelmatig overvraagd voelen. En dit lijkt mannen en vrouwen wederom anders te treffen.

POPULISME

De schokgolf van Brexit en Trumps verkiezingsoverwinning heeft geleid tot een golf aan studies over de opkomst van het (rechts) populisme. Belangrijke factoren waarnaar gekeken wordt zijn economische neergang, het (gevoeld) verlies van status en daarmee gepaard ressentiment.

Na de legislatieve woede van de EU Green Deal met de bijbehorende veranderingsdruk, worden klimaatactie en de energietransitie in toenemende mate onderdeel van rechts (-radicaal) populisme, met inbegrip van complottheorieën. De energietransitie zou dus een spanningsveld kunnen worden waarin de toekomst van de democratie als het ware wordt 'uitonderhandeld'. Wellicht zullen de aan fossiele energie gebonden regio's hier een cruciale plek innemen. Economische teloorgang van die regio's zou wel eens een symbolische en electorale voedingsbodem kunnen vormen voor populistische bewegingen en partijen. Ze staan daarom ook hoog op de Europese agenda voor een zogenoemde Just Transition.

RECHTVAARDIGHEID

Over ongelijkheid en rechtvaardigheid gesproken, sociologen hebben uiteraard veel kennis verzameld over klassenmobiliteit en de rol van formele instituties daarin, over discriminatie en structureel racisme, en gentrificatie en de huisvestingscrisis. Die kennis kan helpen om bijvoorbeeld energie-armoede of moeilijke burgerparticipatie in context te begrijpen. Echter, als het gaat om beleidsinterventies wil ik in het bijzonder de aandacht vestigen op de steeds meer verfijnde literatuur over de sociale constitutie van emoties.

Die literatuur kan namelijk ons begrip van rechtvaardigheid verrijken. Rechtvaardigheid geef je (op zijn minst) op drie vlakken vorm: via procedures, verdeling

en erkenning. Erkenning wil nog wel eens onderschat worden, maar is een fundamentele sociale dynamiek, zoals sociologen weten. Ons begrip hiervan kan worden verrijkt door de ervaring en het gevoel van erkenning te begrijpen als het sociale effect van een proces.

RAAKVLAKKEN

Dit is maar een mini-greep van raakvlakken tussen *headline* onderwerpen uit de sociologie en grote vraagstukken uit de energietransitie. Ik zou nog wel even door kunnen gaan (geopolitiek en mondiale ketens van oude en nieuwe energie, de rol van het maatschappelijke middenveld in het nieuwe tijdperk van de meent, of de overweldiging van besluitvormingsprocessen - individueel en collectief - door de schaal van gevraagde veranderingen). Echter, algemeen gesteld, zou het werk van sociologen mijns inziens op de volgende manieren aan de bestaande wetenschap kunnen bijdragen:

- Met specifieke conceptuele kaders, waarbij de energietransitie niet als onderwerp gekozen is, maar casestudy is van een ander onderwerp. Dat ontsluit nieuwe perspectieven.
- Door structuren groot en klein beter in kaart brengen: van meta-narratieven over late moderniteit tot netwerkanalyses van smart-grid groeicoalities.
- Met grondiger (verslag van) empirisch onderzoek: met meer tijd voor empirisch onderzoek, en door te beginnen bij observaties van een situatie in plaats van te beginnen bij (het kritisch onderzoeken van) een oplossing.
- Door onderzoek methodologisch toekomst-agnostisch te benaderen.

We mogen veilig stellen dat het de hoogste tijd is dat de sociologie zich met overgave stort op de studie van het lange einde van het fossiele tijdperk. Maar we kunnen ook vaststellen dat ze alle instrumenten voor dat avontuur reeds in handen heeft. ✕

LITERATUUR

Promoting novelty, rigor, and style in energy social science: Towards codes of practice for appropriate methods and research design. B.K. Sovacool, J. Axsen & S. Sorrell (2018) *In: Energy research & social science*, 45: 12-42.

Meer *met minder*

SOCIOLOGIE

Tekst LISANNE VAN DEN BERG

Beeld PAULA SCHMIDT, PEXELS.COM

MINIMALISME BEGON OOI**T** als een subcultuur, bedoeld als tegenreactie op de excessen van onze consumptie-maatschappij. Inmiddels heeft het zich ontwikkeld tot een belangrijk sociologisch fenomeen dat ons aanspoort om kritisch na te denken over onze consumptiege-woonten. Minimalisme biedt een raamwerk voor bewust leven en consumeren, met als hoofddoel het terugbrengen van het overbodige om ruimte en focus te creëren voor wat echt belangrijk is. Deze stroming gaat over meer dan simpelweg 'minder bezitten'; het geeft volgens sommigen een sociaal en ethisch antwoord op vraagstukken rond overconsumptie en de aanhoudende ecologische crisis.

RADICALE OMSLAG

Volgens socioloog Zygmunt Bauman leven we in een tijdperk van 'vloeibare moderniteit', waarin traditionele sociale structuren en instituten hun stabiliteit verliezen. In deze veranderende wereld zijn we voortdurend op zoek naar 'meer': meer spullen, meer ervaringen, meer digitale connecties. Minimalisme zorgt voor meer stabiliteit door bewust minder te consumeren en een diepere verbinding te zoeken met wat belang is.

Voor velen is dit een radicale omslag. Zoals Amanda Mull in 'The Atlantic' beschrijft, kopen veel mensen in deze tijd vaak spullen als een manier om om te gaan met verveling, angst of onzekerheid. Minimalistisch gaan leven vraagt dus niet alleen een verandering in koopgedrag, maar ook om een herbeoordeling van wat werkelijk belangrijk en noodzakelijk is in het leven.

CULTUREEL KAPITAAL

Cultuursociologen hebben minimalisme geanalyseerd in relatie tot het 'cultureel kapitaal' van Pierre Bourdieu. In tegenstelling tot economisch kapitaal, zoals geld en bezittingen, gaat het bij cultureel kapitaal



om waarden, overtuigingen en culturele competenties. Minimalisme kan gezien worden als een manier om afstand te nemen van de heersende consumptiecultuur en te investeren in deze vorm van kapitaal.

Het is een duidelijk statement, door te zeggen dat je niet veel nodig hebt om een betekenisvol leven te leiden. Jia Tolentino in 'The New Yorker' waarschuwt echter dat dit kan leiden tot een vorm van elitisme. Kiezen voor duurzame en minimalistische producten wordt een privilege dat slechts voorbehouden is aan degenen die het zich kunnen veroorloven. Dit kan ironisch genoeg leiden tot de uitsluiting van diegenen die zich toch al niet veel consumptie konden veroorloven, van een beweging die juist pleit voor minder consumeren.

HERWINNEN VAN CONTROLE

De Duitse socioloog Ulrich Beck heeft het concept van de 'risicosamenleving' uitgebreid geanalyseerd. In een dergelijke samenleving nemen risico's en onzekerheden, aangewakkerd door zowel moderne technologieën als globalisering, een cen-

trale rol in. Deze risico's zijn veelomvattend en variëren van ecologische rampen tot aan financiële crisissen. Binnen deze context dient minimalisme als een krachtig middel waarmee individuen de controle over hun eigen leven kunnen herwinnen. Door bewust te kiezen voor minder en duurzamere consumptie, verlagen mensen niet alleen hun ecologische voetafdruk, maar verminderen ze ook hun kwetsbaarheid in een onvoorspelbaar economisch landschap.

Minimalisme spoort ons aan om buiten de traditionele kaders van materieel bezit te denken en te reflecteren op wat werkelijk essentieel is. Het biedt een pad voor een diepere connectie met onszelf en de wereld om ons heen. Maar, er ligt een uitdagende vraag voor ons: hoe brengen we deze persoonlijke keuze in lijn met een breder maatschappelijk bewustzijn dat verder gaat dan alleen maar individuele voorrechten? Hoe kan het principe van 'minder is meer' een inclusieve en duurzamere samenleving bevorderen waarin iedereen toegang heeft tot een 'goed leven'? ✕

Van biefstuk

NAAR KNOLSELDERIJSTEAK

DE CHEF-KOK WORDT REGELMATIG GEZIEN ALS WEGBEREIDER VAN EEN DIERLIJK NAAR EEN PLANTAARDIG CONSUMPTIEPATROON. WAAROM STAAT ER DAN TOCH NOG STEEDS ZOVEEL VLEES EN VIS OP DE MENUKAARTEN IN DE NEDERLANDSE RESTAURANTS? EEN RONDGANG LANGS VERSCHILLENDE CHEF-KOKS MAAKT VEEL DUIDELIJK OVER DE MOGELIJKHEDEN EN PROBLEMEN BINNEN HET AMBACHT.

Tekst YOLIE MICHELSEN

Beeld ADOBE STOCK

WAAR INNOVATIEVE VLEES-imitaties uit de labs van wetenschappers en *biotech*-bedrijven rollen, lijken chef-koks perfect uitgerust om smaakvolle en aantrekkelijke plantaardige gerechten te creëren en consumenten te inspireren. Zij innoveren namelijk door middel van hun praktijkgerichte werkwijze en belichaamde kennis, oftewel hun vakmanschap. Inderdaad, vakmanschap is cruciaal om duurzaamheidsvraagstukken te lijf te gaan, is wat socioloog Richard Sennett in zijn werk *The Craftsman* betoogt. Waarom lijkt de chef-kok als typisch vakmens die belangrijke rol niet te pakken?

Het antwoord laat zich vinden in verschillende vormen van vakmanschap die een bevorderende of juist belemmerende rol hebben in duurzaamheidstransities. “Een stuk vlees smaakt gewoon lekker, peper, zout, klaar”, antwoordt Vincent op de vraag waarom koks vegetarisch koken moeilijk vinden. De chef-kok en eigenaar zit aan een met linnen bekleed tafeltje in zijn Franse bistro. Hier gaan de steaks en rib-eyes als zoete broodjes over de toonbank. Een groente is al gauw saai, legt hij uit, wat maakt dat een kok meer moet nadenken over een vegetarisch gerecht. Ook Adam, in wiens restaurant vooral *pubfood*

zoals burgers en spareribs populair is, ziet verschillen tussen dierlijke en plantaardige producten. Een biefstuk is klaar wanneer je die bakt in de pan met een beetje peper en zout, zo zegt hij, en dat gaat niet gelijk op voor een courgette. “Ik denk dat je met groente iets meer aan de bereiding moet doen. Niet zozeer om er smaak aan te geven, maar wel om mensen daarmee te verrassen en iets meer diepgang in je gerecht te creëren.”

Het uitgangspunt dat dierlijke producten zoals vlees, vis en zuivel fundamenteel andere – en bovendien voordeligere – eigenschappen hebben dan plantaardige producten wordt breed gedragen onder 23 geïnterviewde chef-koks. Deze chefs werden geïnterviewd om te onderzoeken hoe vakmanschap een rol speelt in het bijdragen aan een zogenaamde eiwittransitie. Dierlijk voedsel geeft diepte aan een gerecht door umami smaken, bevat vetten voor een aangenaam mondgevoel en heeft een compleet profiel van nutriënten voor een voldaan gevoel. Het bereiden van een vegetarisch gerecht vereist volgens de chefs niet alleen meer creativiteit, maar ook meer denkvermogen en vaardigheid. Wil je de gast een plezier doen, dan is een steak grillen makkelijker dan iets spectaculairs van een biet maken. De

chefs gaan echter op een andere manier om met deze verschillen, wat gekoppeld is aan de vorm van vakmanschap waartoe zij neigen.



VAKMANSCHAP

Vakmensen doen hun werk goed omwille van het werk zelf, schrijft arbeidssocioloog Richard Sennett in zijn boek *The Craftsman*. Sennett verzet zich tegen het idee dat vakmanschap met de komst van de industriële revolutie naar de achtergrond van de samenleving zou zijn verdwenen. Integendeel, betoogt hij, het is alomtegenwoordig, maar wordt veelal beperkt door sociale en economische omstandigheden. Vakmanschap of ambachtelijkheid kenmerkt zich volgens Sennett door een sterke relatie tussen hoofd en hand, tussen bewustzijn en lichamelijkeheid. Doordat hoofd en hand continu in dialoog zijn ontstaat een ritme van werken waarin problemen niet alleen opgelost worden, maar nieuwe ook steeds weer ontdekt. Bovendien stimuleert dit ritme praktische betrokkenheid in een activiteit en de ontwikkeling van vaardigheid; vakmanschap wordt gekenmerkt door een hoge mate hiervan. Binnen Sennetts raamwerk is koken een typisch ambachtelijke praktijk.

De casus van chef-koks en de eiwittransitie (een aan voedsel gerelateerde transitie gericht op het verminderen van eiwitconsumptie en het vervangen van dierlijke door plantaardige eiwitten) laat zien dat vakmanschap in twee verschillende vormen voorkomt. 'Klassiek' vakmanschap is

gericht op het voortzetten van gevestigde ambachtspraktijken en het repetitieve karakter ervan. De uitdaging wordt hier gezocht binnen zo'n praktijk, met een nadruk op het versterken van vaardigheden. De tweede vorm van vakmanschap kenmerkt zich door het zoeken naar uitdaging buiten die gevestigde praktijk. Zogenoemd 'kartrekker-vakmanschap' wordt gekarakteriseerd door innovatie, bijvoorbeeld door het gebruik van andere materialen waar nieuwe vaardigheden voor nodig zijn. Maar ook door het ontregelen van gevestigde ambachtspraktijken.

CULINAIR LANDSCHAP

Hoe deze vormen van vakmanschap zich verhouden tot duurzaamheidstransities is afhankelijk van het soort ambacht. Klassiek vakmanschap binnen het ambacht van professioneel koken is belemmerend voor duurzaamheid. Deze vorm is namelijk sterk gekoppeld aan dierlijk materiaal, wat over het algemeen minder duurzaam is dan plantaardig materiaal. Klassiek vakmanschap onder chef-koks zit bijvoorbeeld in het maken van standaard gerechten op de 'correcte' manier (een schnitzel hoort gesouffleerd, niet gepaneerd), het vinden van uitdaging in het perfectioneren van een gerecht of in het kunnen werken van



YOLIE MICHIELSEN IS EEN PHD-KANDIDAAT IN CONSUMPTIESOCIOLOGIE BIJ DE VAKGROEP CONSUMPTIE & GEZONDE LEVENSTIJL AAN DE WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH. HAAR STUDIE OVER CHEF-KOKS IS TOT STAND GEKOMEN IN SAMENWERKING MET HAAR CO-PROMOTOR HILJE VAN DER HORST EN MET ROSAN VAN DE NOBELLEN.

kop tot staart. Een stuk vlees of vis bereiden lijkt makkelijk voor chef-koks. Echter, ze zijn kundig hierin omdat hun praktijken zijn ingebed in een door de – op dierlijk materiaal gebaseerde – Franse keuken gedomineerd culinair landschap, zoals koksscholen en het instituut Michelin. Al met al bestaat er een sterke relatie tussen de eigenschappen van dierlijk materiaal en de belichaamde vaardigheden van koks.

Een treffend voorbeeld uit de interviews met chef-koks is het conventionele idee dat een gebalanceerd gerecht is opgebouwd vanuit een hoofdcomponent en garnituur. In de regel is de eerste dierlijk – een stuk vlees of vis – en de tweede plantaardig. In de praktijken van chef-koks die veelal met vlees en vis koken komt dit sterk terug. Op de vraag wat hem karakteriseert als chef-kok in relatie tot het bereiden van eten antwoordt *fine dining* chef Xavier meteen: "Ik ben klassiek opgeleid dus... er zal altijd een stukje vis of een stukje vlees op →

“Ik ben klassiek opgeleid dus... er zal altijd een stukje vis of een stukje vlees op de kaart staan.”



de kaart staan. Dat speelt bij mij toch wel de hoofdrol in gerechten.” Chefs die plantaardig koken gaan op een andere manier te werk. Zo vertelt Julia, die na jaren met vlees te hebben gekookt maar nu een *plant-forward* café-restaurant runt, dat ze het idee dat er één hoofdcomponent is moest loslaten. Vegan *fine dining* chef Oscar herkent de conventionele opbouw als “die standaardmodus die bij heel veel koks erin zit waardoor ze het moeilijk vinden om te switchen naar iets plantaardigs.”

BELEMMEREND

De conventionele ‘hoofdcomponent-opbouw’ belemmert chefs in het bedenken van een plantaardig gerecht. In Sennetts terminologie zou zo’n opbouw ook wel gezien kunnen worden als een ‘modelvorm’ van een ambachtelijk product. Een dergelijke vorm verandert volgens Sennett over tijd door details ervan aan te passen. En dat is precies wat je ziet onder geïnterviewde chef-koks wanneer zij een vegetarisch gerecht creëren. Door een vegetarische variant van de hoofdcomponent te maken passen ze slechts een onderdeel van de modelvorm aan. Zo wordt de *steak* van rund een knolselderijsteak of een imitatievariant op basis van soja. De hoofdrol-gedachte is duidelijk verbonden aan de bevinding dat chef-koks vegetarisch koken moeilijk en uitdagend vinden. “En op een gegeven moment als dat vis en vlees er niet meer is en je moet alleen die groentes de hoofdrol gaan laten spelen [...] is dat wel lastiger, vind ik”, aldus *fine dining* chef Owen. Het is niet zo dat duurzaamheid volledig afwezig is in klassiek vakmanschap. Zo maken chef-koks onderscheid tussen diersoorten en in hoeverre deze existentieel worden bedreigd (zo als *bluefin* tonijn) of onacceptabel worden behandeld (zoals ganzen in de productie van *foie gras*). Velen gebruiken seizoensgebonden, biologische en lokale producten en kijken naar certificering en portionering.

Wat maakt klassiek vakmanschap dan belemmerend voor duurzaamheidstransities? Chefs blijven hun vaardigheden om met vlees en zuivel te koken verder inbedden, terwijl het vermogen om plantaardige gerechten te creëren onderontwikkeld blijft. Hun belangrijke rol om de samenleving richting plantaardig te bewegen blijft daarmee onvervuld. Plantaardig wordt niet op de kaart gezet. Letterlijk maar ook figuurlijk, want chefs kunnen plantaardige ‘modelvormen’ bedenken die ook in huishoudelijke

Al met al bestaat er een sterke relatie tussen de eigenschappen van dierlijk materiaal en de belichaamde vaardigheden van koks.

keukens worden gemaakt. Dat is waar het zogeheten kartrekker-vakmanschap om de hoek komt kijken: een vorm van vakmanschap die binnen het ambacht van professioneel koken de eiwittransitie bevordert.

UITDAGINGEN

Chef-koks die neigen naar kartrekker-vakmanschap vinden uitdaging in het bereiden van plantaardige gerechten, juist omdat het moeilijker is en meer vaardigheid vereist. Zij zoeken de grenzen van plantaardig materiaal op, halen plezier uit het experimenteren met de veelzijdige eigenschappen ervan en exploreren hoe een juiste balans te vinden in een plantaardig gerecht.

Volgens Ethan kan elke chef-kok een biefstuk bakken. Hij bestiert de keuken van een *plant-forward* restaurant en laat duurzaamheid in alle facetten van zijn bedrijf terugkomen. Geef je een chef-kok daarentegen een knolselderij, zo vindt hij, dan zijn kunde en creativiteit bepalender voor een appetijtelijke uitkomst. “Een chef-kok die niet zo goed is in z’n vak zal altijd naar vis en vlees grijpen omdat dat veel vertrouwd en makkelijk is. Een creatieve chef die zichzelf wil ontwikkelen zal altijd kijken naar groentebereidingen, die zal dat een hoger podium geven”, aldus Ethan.

Die uitdaging is een belangrijk thema.

Het zijn niet de ethische argumenten die de doorslag geven in ambachtspraktijken, maar naar welke uitdaging wordt gezocht. Zo is het opvallend dat de geïnterviewde chef-koks overwegend positief zijn over een maatschappelijke transitie richting minder vlees. Toch blijven zij vaak met vlees en vis koken in hun eigen restaurant. Wil kartrekker-vakmanschap de sleutel tot een eiwittransitie zijn, dan zullen chefs overtuigd moeten raken van de uitdaging van plantaardig koken. Hier ligt een belangrijke rol voor het culinair onderwijs. Het onderwijs kan koks niet alleen leren koken met plantaardig materiaal, maar dit ook definiëren als een onmisbare vaardigheid en een prestigieus doel om na te streven. Dat is net zo belangrijk voor chef-koks in spé als voor de ervaren hoofden van restaurantkeukens. Het praktiseren van kartrekker-vakmanschap zou immers onbedoelde gevolgen kunnen hebben die eerder schadelijk zijn voor de eiwittransitie; kartrekkers kunnen de dominante klassieke groep in het harnas jagen, door de gevestigde praktijk te verstoren.

ONDERBELICHT

Terwijl Sennett vakmanschap koppelt aan crises aangaande milieu en klimaat, blijven vakmensen en hun praktijken onderbelicht in wetenschappelijke literatuur over duurzaamheidstransities. De casus van chef-koks ontvouwt hoe vakmanschap bevorderend kan zijn voor zulke transitie en onderstreept dat meer aandacht hiervoor cruciaal is. Tegelijkertijd kan vakmanschap belemmerend zijn, afhankelijk van de vorm waartoe vakmensen neigen. Het is daarom belangrijk om onderscheid te maken tussen verschillende vormen van vakmanschap en hoe die zich verhouden tot duurzaamheid, als we willen begrijpen waarom aan duurzaamheid gerelateerde transitie, zoals de eiwittransitie, wel of niet accelereren. ✕

Om de anonimiteit van de respondenten te waarborgen zijn namen van personen in dit artikel gefingeerd.

LITERATUUR

The Craftsman. R. Sennett (2008) *Yale University Press*.

The next protein transition. H. Aiking & J. de Boer (2020) *In: Trends in Food Science & Technology* 105: 515-522.

Mag Carice meedoen?

ONDER- EN OVERVERTEGENWOORDIGING IN KLIMAATBEWEGINGEN

IN HET NAJAAR VAN 2023 BLOKKEERDE EXTINCTION REBELLION (XR) MEERDERE MALEN DE A12 IN DEN HAAG. DE BEWEGING BLEEF DEZE ACTIES DAGELIJKS HERHALEN, OM ER BIJ DE REGERING OP AAN TE DRINGEN DAT ER DIRECT EEN EINDE MOET KOMEN AAN ALLE FOSSIELE SUBSIDIES. HET PROTEST LEVERDE, NAAST VEEL STEUN, OOK VEEL IRRITATIES OP IN DE SAMENLEVING EN VRAGEN OVER INCLUSIVITEIT EN TOEGANKELIJKHEID. VOER VOOR SOCIOLOGEN, KORTOM.

Tekst GUUSJE ENNEKING & GIJS CUSTERS

Beeld STEFAN MÜLLER, FLICKR.COM

VANAF DE EERSTE BLOKKADE van XR groeide het aantal aanwezigen gestaag: waar het protest begon met zo'n negentig actievoerders op de A12, bracht XR naar buiten dat er op 9 september zo'n 25.000 mensen aanwezig waren. Wat opviel was dat, naast het toenemende aantal aanwezigen, er zich een groeiende groep bekende Nederlanders aansloot bij de beweging. Het bekendste voorbeeld hiervan was waarschijnlijk Carice van Houten, die naar eigen zeggen "niet meer wilde wegstijgen". Het leverde haar ook meteen de nodige verwijten van hypocrisie op. In een poging hun bekendheid in te zetten voor de goede zaak, roepen activistische BN'ers, wellicht nog meer dan onbekende activisten, publieke irritatie op.

De deelname van BN'ers aan XR leverde de nodige discussie op, zo ook tussen de auteurs van dit stuk, wat uiteindelijk uitmondde in het schrijven van dit artikel. De

tweede auteur, Gijs, was initieel sceptisch over deelname van de BN'ers, vanwege de vermeende hypocrisie en de mogelijk negatieve effecten op steun voor de beweging. De eerste auteur, Guusje, ergerde zich aan de andere kant over de hypocrisie gericht aan de BN'ers, omdat de kritiek zich te veel richtte op het individu en een afleiding vormde van de systeemkritiek waar het bij XR om draait. We besloten op onderzoek uit te gaan, en te kijken waar de irritatie rondom BN'ers vandaan komt. We kwamen tot de conclusie dat deze irritatie een uiting is van een meer fundamenteel sociologisch punt over hoe inclusief en toegankelijk een beweging als XR is, en in hoeverre een beweging die elementen eigenlijk nodig heeft om succesvol te zijn.

WIT PRIVILEGE

De controverse rondom BN'ers die zich aansluiten bij XR uitte zich op diverse manieren. Zo werd gesproken over hoe

Carice van Houten vóór ze zich aansloot bij XR de hele wereld overvloed (en daarmee volgens sommigen dus onderdeel van het probleem vormde) en kreeg acteur Sieger Sloot in de rechtbank, waar hij was omdat hij met zeven andere XR-activisten veroordeeld werd voor opruiing, het verwijt van hypocrisie. "Ik vraag me af wat de Pakistaanse boer daarvan vindt. *Talk the talk and walk the walk*," zei de officier van justitie naar aanleiding van het feit dat hij op wintersport was terwijl het Openbaar Ministerie hem had willen aanhouden. Dit laat zien dat zelfs tijdens een rechtszaak hardop wordt gespeculeerd over hoe zuiver de intenties van dergelijke BN'ers zijn.

De irritatie is te begrijpen vanuit de constatering dat de BN'ers iets belichamen binnen XR wat voorheen wellicht minder zichtbaar was, namelijk het witte en elitaire karakter van de beweging. Naar aanleiding van XR-demonstraties in september verscheen een aantal kritische reacties →

over de witheid van de beweging. Zo betoogde Maryam Hassouni in een essay in Oneworld dat het voor de meeste XR-betogers gemakkelijk is om zich te laten arresteren als gevolg van burgerlijke ongehoorzaamheid. Dat is voor witte demonstranten een relatief veilige methode, omdat ze niet snel een strafblad zullen krijgen en het geen serieuze bedreiging vormt voor hun toekomst. Voor demonstranten van kleur ligt dit vaak anders, denk bijvoorbeeld aan de hardhandige aanpak van de politie bij anti-Zwarte-Piet-demonstraties.

Het 'vrolijke' en 'speelse' karakter van de XR-demonstratie bevestigde dit beeld over ongelijke behandeling verder, waarbij de busreis met de politie naar het stadion werd omschreven als 'een soort schoolreisje'. Het verheerlijken van demonstraties op deze manier wordt door sommigen daarom beschouwd als een voorbeeld van een wit privilege.

ELITAIRES KARAKTER

In samenhang met de omstreden witheid van XR, staat ook het elitaire of sterke middenklasse-karakter van de beweging ter discussie. Wederom wordt dit beeld versterkt door de deelname van BN'ers, die zich bijna zonder uitzondering een luxe lifestyle kunnen aanmeten. In haar werk over klassenongelijkheid bij XR-deelname gaat Karen Bell dieper in op de vraag waarom mensen uit de arbeidersklasse zijn ondervertegenwoordigd. Een naïeve interpretatie volgens haar is dat vaak wordt gedacht dat mensen uit de middenklasse zich meer zorgen maken over klimaatverandering dan degenen uit de arbeidersklasse, omdat de eersten bijvoorbeeld eerder postmaterialistische waarden aanhangen (waaronder zorg voor het klimaat). Bell beargumenteert echter dat zorgen om het klimaat en omgeving zich op verschillende manieren uiten tussen klassen. Middenklassers zijn vooral bezig met verantwoord consumeren en met meer abstracte zaken zoals biodiversiteit of klimaatverandering. Arbeiders daarentegen zijn meer gericht op hun directe (werk)omgeving, omdat zij daar direct geconfronteerd worden met de gevolgen van bijvoorbeeld de fossiele industrie. Zo zijn er talloze voorbeelden waarbij arbeiders hebben moeten strijden tegen vervuiling in fabrieken of het werken met giftige stoffen. Ook is men in de buurt begaan met schoonhouden van de straat en groene plekken. Dergelijke inzet wordt

echter lang niet altijd erkend als zorg dragen om het klimaat of milieu.

Daarnaast zijn er ook meer klassieke cultuursociologische verklaringen over waarom arbeiders zich niet aansluiten bij een beweging als XR. Omdat deze bewegingen worden beheerd door (witte) middenklassers, voelt men zich er vaak niet op hun plek. Zo laten middenklassers zich soms laatdunkend uit over het consumptiegedrag van arbeiders, of neemt men de dingen die deze groep belangrijk vindt niet serieus. Een heikel punt is dat een sober leven leiden zonder overmatige consumptie, onder klimaatactivisten vaak wordt gezien als iets nastrevenswaardigs. Dit komt echter voort uit een bewuste keuze, iets wat niet is weggelegd voor mensen met een laag inkomen. Dit kan leiden tot irritaties, omdat de één uit nobelheid een sober leven leidt terwijl de ander daartoe wordt gedwongen door economische omstandigheden.

SYSTEEMVERANDERING

Een interessante vraag is hoe XR omgaat met dergelijke kwesties. Uit reacties van de beweging blijkt dat XR zich bewust is van bovenstaande kritiek en dat ze het deels eenzijdige karakter van de bewe-

Een heikel punt is dat een sober leven leiden zonder overmatige consumptie, onder klimaatactivisten vaak wordt gezien als iets nastrevenswaardigs.



GUUSJE ENNEKING IS PHD-KANDIDAAT AAN DE ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM. **GIJS CUSTERS** IS UNIVERSITAIR DOCENT AAN DE ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM EN REDACTEUR VAN SOCIOLOGIE MAGAZINE.

ging erkent. De beweging streeft ernaar laagdrempelig te zijn en een plek te bieden waar iedereen zich veilig voelt. Tegelijkertijd wordt beoogd niet de focus op het individu te leggen, maar op systeemverandering, zoals het afschaffen van de fossiele subsidies, juist omdat XR de individuele hypocrisieverwijten wil vermijden. De organisatie stelt dat het wil voorkomen dat individuen worden beschuldigd of verantwoordelijk worden gehouden, zoals vaak gebeurt rondom consumptiegedrag. Volgens XR leven we immers allemaal 'in een giftig systeem.'

De organisatie beschrijft op de website van XR dat de huidige economie 'onvrij, ongelijk en ondemocratisch' is, waaruit blijkt dat een bredere, sociaaleconomische benadering van de klimaatcrisis wel degelijk onderdeel is van hun strategie. De aanwezigheid van en spreektijd voor Nederlands grootste vakbond (FNV) tijdens de blokkade in mei is hier een voorbeeld van. De vraag is echter of dergelijke toevoegingen aan een reeds gevestigde strategie voldoende zijn. Zo beargumenteert onderzoeker Karen Bell dat klimaatbewegingen hun discours en tactieken zouden moeten herzien om inclusiever te worden. Het zou goed zijn om representatieve maatschappelijke organisaties (zoals vakbonden) hierbij te betrekken, om vervolgens te kijken welke andere acties dan het blokkeren van een snelweg zouden kunnen aansluiten bij behoeftes van mensen uit de arbeidersklasse.

Het doel van XR is echter niet per se gelijke vertegenwoordiging vanuit de samenleving. De strategie is naar eigen zeggen namelijk 'het mobiliseren van 3,5% van de bevolking,' omdat dit volgens XR de kritische massa is die nodig is om een systeemverandering te bewerkstelligen. Aan dit doel dragen BN'ers zeker bij, door aandacht en bewustzijn te genereren bij hun vele fans en volgers, en het helpen normaliseren van burgerlijke ongehoor-



zaamheid. Ze kunnen een laagdrempelige ingang vormen voor mensen die er eerder wellicht aan twijfelden om hun stem te laten horen, of die zich beter willen laten informeren over de klimaatcrisis.

EFFECTIVITEIT

Wat deze strategie doet voor de effectiviteit van de beweging blijft echter een lastig punt. BN'ers kunnen een maatschappelijk geluid versterken en politieke druk vergroten. Naar aanleiding van de XR-snelwegblokkades werd in de Tweede Kamer een motie aangenomen voor het opstellen van afbouwscenario's van de fossiele subsidies. Maar door simpelweg te 'groeien' lopen organisaties als XR ook het risico hun radicalere richting kwijt te raken en de raciale en sociaaleconomische ongelijkheidsvraagstukken, die juist zo inherent zijn aan die systeemverandering, uit het oog te verliezen. Is een grotere deelname dus altijd beter? De demonstraties van Kick Out Zwarte Piet hebben bijvoorbeeld laten zien dat een brede volksbeweging niet per se nodig is om sociale verandering te bewerkstelligen.

Het succes van demonstraties hangt verder samen met het hebben van een duidelijk aanwijsbare 'tegenstander'. Thomas Decreus en Hanse Demeyer benoemen in een artikel op Jacobin Nederland dat de blokkades van XR een 'paradoxe vorm van politisering kennen', namelijk een 'depolitiserende politisering'. Zij stellen dat door het blokkeren van een snelweg, in tegenstelling tot andere XR-acties bij

Het succes van demonstraties hangt verder samen met het hebben van een duidelijk aanwijsbare 'tegenstander'.

bijvoorbeeld Rabobank of Tata Steel, geen duidelijke vijand wordt geïdentificeerd. Zo'n aanwijsbare vijand is volgens hen van belang om te voorkomen dat er een soort niet aanwijsbaar collectief ontstaat die verantwoordelijk wordt gehouden voor de klimaatcrisis. Zo'n beeld zou namelijk, in tegenstelling tot de doelen van XR, als effect kunnen hebben dat iederéén langs een morele meetlat wordt gelegd. Decreus en Demeyer pleiten er dan ook voor om klasse juist een explicietere rol toe te schrijven binnen de acties van XR, waarbij men zich richt op de kapitalistische klasse die belang heeft bij het in stand houden van een fossiel industrieel systeem.

PARADOXEN

Door het schrijven van deze bijdrage kwamen we tot de conclusie dat het organiseren van een succesvolle klimaatbeweging een aantal paradoxen met zich meebrengt. Enerzijds wil men niet de nadruk op het individu leggen, anderzijds leveren de kenmerken van die individuen – bijvoorbeeld op basis van kleur, klasse en lifestyle – wel verwijten van exclusiviteit en hypocrisie op. Gelijke vertegenwoordiging is verder geen noodzakelijke voorwaarde om maatschappelijke verandering te bewerkstelligen, terwijl XR ernaar streeft om diverse gemarginaliseerde groepen te vertegenwoordigen. Het aansluiten van BN'ers kan een beweging verbreden door aandacht te genereren, maar kan tegelijkertijd ook het eenzijdige karakter accentueren.

Het lastige aan dit soort paradoxen is dat er niet altijd eenvoudige oplossingen voor bestaan. Een beweging als XR zal zich dus moeten verhouden tot dit soort ambiguïteit en er op zorgvuldige wijze mee om moeten gaan. Tegelijkertijd is het voor de beweging, met de enorme urgentie van de klimaatcrisis, belangrijk dat deze ambiguïteit niet verlamd werkt voor zowel de organisatie als haar (potentiële) supporters. Laat er dus ook ruimte zijn voor organisaties als XR om, naast het voortzetten van hun acties, zich te ontwikkelen en te onderzoeken hoe zij zich hiertoe willen verhouden. Want niks doen en louter kritiek geven vanaf de zijlijn is misschien wel de grootste vorm van hypocrisie. ✗

Jongeren

ONDER INVLOED

PROMOTIE

SOCIALE MEDIAPLATFORMEN ZOALS INSTAGRAM EN SNAPCHAT ZIJN AAN VEEL KRITIEK ONDERHEVIG, GROTENDEELS DOOR DE MOGELIJK NEGATIEVE INVLOED OP GEDRAG VAN JONGEREN. MAAR ZIJN SOCIALE MEDIA ECHT ZO INVLOEDRIJK? **SOFIE VRANKEN** DEED ONDERZOEK NAAR HOE SOCIALE MEDIA EEN ROL KUNNEN SPELEN IN HET ALCOHOLGEBRUIK VAN JONGEREN EN JONGVOLWASSENEN.

Tekst JOSJE TEN KATE

Beeld ADOBE STOCK

HOEWEL HET NUTTIGEN van alcoholische dranken in westerse landen een grotendeels geaccepteerd fenomeen is, doen overheidsinstanties regelmatig pogingen om (overmatige) alcoholconsumptie door jongeren te ontmoedigen. Dit thema staat niet alleen hoog op de agenda in de politiek, ook wetenschappers buigen zich er in toenemende mate over. Gezien de populariteit van sociale media onder jongeren en jongvolwassenen richt een groeiende tak van wetenschappelijk onderzoek zich op de bestudering van de effecten van het sociale mediagebruik op alcoholgebruik. Uit dit onderzoek is bekend dat er veel alcoholinhoud voorkomt op sociale media en dat deze inhoud veelal een positieve strekking heeft. Daarnaast blijkt dat jongeren die vaker worden blootgesteld aan dit soort berichten ook een positievere houding hebben ten aanzien van alcohol, wat invloed kan hebben op het eigen alcoholgebruik van jongeren.

Zoals we inmiddels weten, zijn sociale mediaplatformen echter niet statisch en worden er regelmatig nieuwe functionaliteiten ontwikkeld die de ervaring van de gebruiker sterk beïnvloeden. Gevraagd naar

de aanleiding van haar promotieonderzoek, geeft Sofie Vrancken aan dat de verschijning van nieuwe platformen zoals Snapchat en de overname van functionaliteiten zoals *stories* door andere platformen, bij haar vragen heeft opgeroepen over de bestaande kennis ten aanzien van dit onderwerp.

“Toen ik begon aan mijn onderzoek werd er

vooral gekeken naar het platform Facebook en de invloed van meer statische berichten op een *feed*”, geeft ze te kennen. “Terwijl je zou kunnen verwachten dat het toenemend gebruik van *stories* spontaniteit en meer extreme inhouden in de hand kan werken.”

Een andere verandering in het sociale medialandschap betreft de opkomst van



de influencer: iemand die, vaak tegen betaling, invloed uitoefent op het (koop)gedrag van volgers via sociale media-inhoud. “Terwijl eerder onderzoek vooral de invloed van leeftijdsgenoten en grote bedrijven die alcohol verkopen bestudeerde, is er met de opkomst van de influencer een nieuwe socialisatieagent bijgekomen, waarvan de invloed op alcoholgebruik van jongeren nog niet duidelijk is”, aldus Vranken.

In het licht van deze veranderingen heeft zij haar promotieonderzoek in drie stappen uitgevoerd. Ten eerste heeft zij de ervaringen en evaluaties ten aanzien van alcoholberichten op sociale media van jongeren bestudeerd met behulp van een grootschalige vragenlijst, inhoudsanalyse van sociale media-inhoud en focusgroepen met bestaande vriendengroepen. Daarnaast gebruikte Vranken een *eye-tracking*-methode om te analyseren hoe jongeren aandacht besteden aan alcoholinhouden, door te volgen waar zij precies naar kijken. Tot slot gaf een experiment inzicht in de korte-termijneffecten van blootstelling aan alcoholinhouden op sociale media.

De inzichten van het onderzoek zijn samengebracht in Vrankens proefschrift getiteld *Het ontrafelen van alcoholgerelateerde sociale media-effecten: een mixed-method benadering om de rol van verschillende socialisatieagenten en sociale media berichten te exploreren*, dat zij succesvol verdedigd heeft op 6 oktober aan de KU Leuven.

GUNSTIG DAGLICHT

Uit het eerste deel van het onderzoek blijkt dat jongeren, zelfs onder de 16, regelmatig in aanraking komen met alcohol-inhoud op sociale media en deze ook zelf delen met anderen. Dit gebeurt voornamelijk op een positieve manier, waarbij alcohol en alcoholgebruik in een gunstig daglicht wordt gezet. Uit de uitgezette vragenlijst blijkt ook dat deze inhoud vooral voorkomt in berichten die na een bepaalde tijd weer verdwijnen (zogenaamde efemere berichten): “Alcoholinhoud wordt dus vooral gedeeld via efemere berichten zoals *stories*”, legt Vranken uit, “en deze berichten zijn ook sterker geassocieerd met het alcoholgebruik van jongeren in de echte wereld.”

Inhoudsanalyse van de berichten van de 120 meest populaire influencers in Vlaanderen bevestigt het beeld dat alcohol

“Met de opkomst van de influencer is er een nieuwe socialisatie-agent bijgekomen, waarvan de invloed op alcoholgebruik van jongeren nog niet duidelijk is.”

op sociale media voornamelijk op een positieve manier weergegeven wordt. Vranken licht toe: “We hebben gedurende vier weken de *feeds* en *stories* van deze influencers gevolgd, en inhoud met alcohol was uitsluitend positief. Er werden dan bijvoorbeeld foto’s gedeeld met vrienden en van feestjes.”

Om meer inzicht te krijgen in wat jongeren zelf vinden van dit soort inhoud, bevroeg zij in focusgroepen met bestaande vriendengroepen hun ervaringen en evaluaties. Een belangrijke conclusie is dat jongeren efemere berichten zien als veiligere omgeving voor extremere berichten (waarin bijvoorbeeld hevig gedronken wordt en/of wordt overgegeven), omdat deze na 24 uur verdwijnen. Daarnaast valt op dat jongens dit soort extreme berichten meer aanvaardbaar vinden dan meisjes. “Bovendien is het voor mannelijke jongeren meer aanvaardbaar om extremere inhouden te plaatsen dan voor vrouwelijke jongeren. Hoewel het gendersverschil in consumptie afneemt, zien we het dus nog wel terug in evaluaties van sociale media”, aldus Vranken.

REFLEXIEVE VERMOGEN

De focusgroepen laten echter ook zien dat jongeren kritisch zijn ten aanzien van alcohol-inhouden van influencers. Dit geldt vooral voor inhoud die een erg luxueus karakter heeft in de ogen van jongeren, of waarin expliciet benoemd wordt dat er sprake is van een betaald partnerschap met de alcoholindustrie. Vranken geeft aan dat een exploratie van reflectie onder jongeren belangrijk is, “omdat kwantitatief onderzoek dit reflexieve vermogen niet kan testen.” Een kanttekening hierbij is wel dat dit reflexieve vermogen wordt opgewekt door de inhoud met vrienden te bespreken, iets wat in de praktijk niet constant plaatsvindt. De jongeren zijn wel zeer positief over gematigde berichten, waarin influencers bijvoorbeeld iets drinken op een terras.

Gematigde inhoud is ook bestudeerd in een studie waarin de oogbewegingen van jongeren gevolgd worden. Uit analyse blijkt dat vooral berichten waarin jongeren zien dat anderen drinken de aandacht trekken. Er blijken echter ook belangrijke verschillen te bestaan tussen jongeren: “Jongeren die zelf hevig drinken, kijken meer naar alcohol, maar ook naar andere signalen rondom eten en drinken, zoals het drinken van water. De mate waarin je zelf alcohol gebruikt vormt dus hoe je kijkt naar dit soort inhoud”, legt Vranken uit.

PERSPECTIEF CENTRAAL

Gevraagd naar wat zij de belangrijkste implicaties van haar promotieonderzoek vindt, benadrukt Vranken dat het laat zien dat het belangrijk is om het perspectief van jongeren zelf centraal te stellen. “Zo kwamen we er bijvoorbeeld achter dat gender voor henzelf een erg belangrijke factor was”, legt ze uit. Toegang krijgen tot een omgeving die normaal gesproken lastig te onderzoeken is, de bestaande vriendengroep, was hierbij cruciaal. Vranken licht toe dat ze hierdoor inzichten heeft verkregen die anders onzichtbaar waren gebleven: “Hierdoor hadden we bijvoorbeeld toegang tot efemere berichten die op privaat werden gezet, zoals *stories* voor beste vrienden.” Tot slot raadt Vranken aan om zowel jongeren als influencers beter te onderwijzen in sociale media: “Influencers zijn zich vaak niet bewust van de impact die ze kunnen hebben, terwijl jongeren kunnen worden gestimuleerd om actiever kritisch na te denken over inhoud op sociale media.” ✕

Als een socioloog OP EEN IJSSCHOTS

HET NOORDPOOLGEBIED IS EEN VAN DE SNELST OPWARMENDE GEBIEDEN OP AARDE, WAARDOOR HET MEERJARIGE ZEE-IJS SNEL AFNEEMT. WELKE GEVAREN EN RISICO'S ZIJN HIERAAN VERBONDEN? EN KUNNEN SOCIOLOGEN MISSCHIEEN EEN ROL VERVULLEN IN DE AANPASSINGEN DIE HARD NODIG ZIJN? INZICHTEN EN ERVARINGEN VANUIT DE PRAKTIJK GEVEN DE ANTWOORDEN.

Tekst MACHIEL LAMERS

Beeld OAK RIDGE NATIONAL LABORATORY, FLICKR.COM & ADOBE STOCK

EEN POPULAIR BEELD UIT DE media is dat het veranderende klimaat nieuwe maritieme sectoren zal aantrekken in de Arctische Oceaan, zoals cruisetourisme, visserij en vrachtvervoer via zeeroutes door het noordpoolgebied. Experts wijzen er echter op dat de veranderingen in klimaat toenemende risico's opleveren voor de scheepvaart in de Arctische Oceaan, als gevolg van de toenemende dynamiek van drijfijis en extreem weer.

Als reactie op deze ontwikkelingen pleiten wetenschappers, lokale gemeenschappen, scheepvaartsectoren en overheidsinstanties voor de verbetering van informatiesystemen die weer en ijsomstandigheden kunnen voorspellen. Deze informatiesystemen ondersteunen de scheepvaart en lokale gemeenschappen bij het veilig navigeren door de Arctische

Oceaan. Om dit voor elkaar te krijgen, is er naast vooruitgang op het gebied van pool-meteorologie een steeds belangrijkere rol weggelegd voor de sociale wetenschappen, waaronder de sociologie.

Sociologen in de poolgebieden zijn schaars, met name op dit technische terrein waar van oudsher natuurwetenschappers de boventoon voeren. Echter, de sociologie heeft een belangrijke rol te spelen in processen van maatschappelijke verandering als gevolg van een veranderend klimaat, zowel in het Arctisch gebied als elders in de wereld. Naast het begrijpen van de maatschappelijke gevolgen van klimaatverandering, of de transformatie naar een emissiearme samenleving, kan de sociologie ook een belangrijke rol spelen in het begrijpen en begeleiden van processen van klimaataanpassing, zoals de ontwikkeling van weer- en klimaatinformatie-

diensten. In deze bijdrage zal ik de rol die de sociologie hierbij kan spelen toelichten met enkele inzichten en voorbeelden uit een recent onderzoeksproject vanuit het Arctische frontgebied van de klimaatverandering, dat ik heb geleid.

MAATSCHAPPELIJKE EFFECTEN

Betrouwbare informatie over weersomstandigheden en ijscondities zijn van belang in de mobiliteit van verschillende actoren in het noordpoolgebied, bijvoorbeeld voor Inuit-jagers, wetenschappelijke of toeristische expedities, visserij of vrachtvervoer. Deze groepen gebruikers van informatiediensten zijn zeer divers wat betreft informatiewensen en relatief klein in vergelijking met de gebruikers in meer gematigde of tropische gebieden. De risico's die horen bij activiteiten in het noordpoolgebied, en de rol die extreme

weersomstandigheden daarbij spelen, zijn aanzienlijk. Bijvoorbeeld, terwijl Inuit-jagers of toeristische cruises zich in het zee-ijs wagen op zoek naar zeehonden of ijsberen, gaan anderen het ijs het liefst uit de weg. Ook zijn de risico's van leven en werken in koude en geïsoleerde Arctische omstandigheden groter dan in meer gematigde gebieden, vanwege de beperkte noodhulpcapaciteit, de afgelegen ligging en extremere weersomstandigheden.

In deze extreme omstandigheden is de besluitvorming van de meeste gebruikersgroepen sterk gebaseerd op geleefde ervaring en risicobeperking. Informatiediensten zullen nooit die geleefde ervaring kunnen vervangen, maar ze vormen een essentiële aanvullende informatiebron in verschillende mobiliteitspraktijken en het anticiperen op risico's. Het is dus van belang om niet alleen de mobiliteitspraktijken en de geleefde ervaring van verschillende groepen goed te begrijpen, maar ook de rol die weers- en ijsinformatie kan spelen. Hierin ligt een uitdaging voor de sociale wetenschappen.

Nieuwe of verbeterde informatiediensten in de poolgebieden genereren maatschappelijke effecten, die zowel voordelen als uitdagingen kunnen opleveren. Deze maatschappelijke effecten worden momenteel nog niet goed begrepen en ook niet systematisch onderzocht. Positieve effecten zijn onder meer de vermindering van risico's voor maritieme bedrijven en lokale gemeenschappen, het verminderen van broeikasgasuitstoot door de scheepvaart, en het vergroten van de besluitkracht van lokale gemeenschappen. Er zijn echter ook maatschappelijke uitdagingen, zoals de groeiende informatie-ongelijkheid tussen het bedrijfsleven en lokale gemeenschappen of gebruikers, de bevordering van niet-duurzame sectoren, en het creëren van een

schijnveiligheid als gevolg van verbeterde voorspellingsdiensten. Voorspellingsdiensten kunnen bijvoorbeeld de kansen vergroten voor grootschalige scheepvaart of winningsindustrieën in ecologisch of sociaal-cultureel kwetsbare gebieden.

Onderzoek naar bredere maatschappelijke effecten omvat ook het analyseren van de politieke economie van informatieverstrekking, inclusief vormen van publieke en private verstrekking. In meer gematigde en dichtbevolkte gebieden, zoals Nederland, zijn we gewend om ons te informeren over het weer met zowel publieke als commerciële apps en mediabronnen. De schaalvoordelen en investeringen in observatie- en modelleringscapaciteit die hiermee gemoeid zijn, zijn in de poolgebieden niet haalbaar, wat leidt tot een ongelijk speelveld in de dienstverlening. Gespecialiseerde diensten vereisen financiering of kunnen worden ontwikkeld door commerciële informatiedienstverleners, die betaalbaar zijn voor grootschalige commerciële bedrijven of overheidsoperaties, maar niet voor een kleinschalige visser of een Inuit-jager. Dit soort kwesties van onrechtvaardigheid ligt extra gevoelig in het huidige maatschappelijke klimaat.

VERSCHIL MAKEN

Sociologen kunnen een belangrijke rol spelen in het begrijpen van de maatschappelijke effecten van nieuwe of verbeterde weer-, ijs- of klimaatdiensten als een vorm van klimaataanpassing. Daarnaast kunnen sociologen ook een belangrijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van informatiediensten die aansluiten bij de behoeften van specifieke gebruikersgroepen. Dit laatste vereist echte en langdurige samenwerking tussen verschillende wetenschappelijke disciplines, publieke en commerciële ontwikkelaars, en de gebruikers



MACHIEL LAMERS IS ALS UNIVERSITAIR HOOFDDOCENT VERBONDEN AAN DE ENVIRONMENTAL POLICY GROUP VAN DE WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH.

van deze diensten. Al deze verschillende actoren hebben verschillende ideeën en prioriteiten voor wat nieuw en nodig is, en hun eigen terminologie om dit aan de orde te stellen, zoals risicotoleranties, specifieke parameters, ruimtelijke en temporele schalen, nauwkeurigheidstandaarden en visuele weergaven.

Sociale wetenschappers zijn in staat om de vertaalslag tussen de wetenschappelijke en de maatschappelijke praktijk te onderzoeken, te duiden en te begeleiden. De ontwikkeling van bruikbare informatiediensten vereist een nauwere betrokkenheid van professionals met een sociaalwetenschappelijke achtergrond, in staat tot het duiden van gedragsaspecten, institutionele verbanden, ethische implicaties, en het erkennen van diverse kennissystemen, waaronder Inuit-omgevingskennis. De betrokkenheid van zowel sociale wetenschappers als gebruikersgroepen in de ontwikkeling en verbetering van informatiediensten leidt tot meer vertrouwen van gebruikers in het gebruik van deze diensten.

De ontwikkeling van informatiediensten is een van vele gebieden van klimaataanpassing waarin sociologen het verschil kunnen maken. Dergelijke diensten veroorzaken veranderingen in bestaande sociale praktijken en sociale structuren. Bovendien kunnen we processen van coproductie en co-creatie zelf ook zien als een opkomende sociale praktijk, bedoeld voor het smeden van vertrouwen en samenwerking tussen verschillende maatschappelijke groepen. Sociologen kunnen waardevolle kennis en competenties bieden in de coproductie van klimaatadaptatie en transformatie, gericht op het begrijpen van sociale contexten, interacties en verschillen, en het bij elkaar brengen van verschillende maatschappelijke groepen.

BELANGRIJKE BIJDRAGE

Recente ervaringen uit het SALIENSEAS-project kunnen als voorbeeld dienen. Dit project bestond uit een interdiscipli- →

Nieuwe of verbeterde informatiediensten in de poolgebieden genereren maatschappelijke effecten, die zowel voordelen als uitdagingen kunnen opleveren.

nair team van sociale wetenschappers, meteorologen en oceanografen, die in samenwerking met vertegenwoordigers uit de Arctische cruisesector, lokale visserij en vrachtvervoer hebben gewerkt aan een nieuwe ijsvoorspellingsdienst.

Sociologische analyses en methoden leverden hierbij een belangrijke bijdrage. Zo speelden sociologische theorieën van sociale praktijken en mobiliteiten een belangrijke rol in het begrijpen van de sociale, ruimtelijke en temporele context waarin ijsinformatie wordt gebruikt in de besluitvorming van kapiteins, expeditieleiders of Inuit-visserij. Ook werd een *serious game* ontwikkeld, met daarin de mogelijkheid om het gebruik en de waarde van deze nieuwe ijsvoorspellingen te kunnen simuleren, testen en evalueren, samen met kapiteins van schepen die actief zijn in het noordpoolgebied. Hierdoor kon het gebruik van deze informatiedienst worden geanalyseerd in de specifieke context van de Arctische mobiliteitspraktijk. Daarnaast werd de kloof in de belevingswereld tussen ontwikkelaars en gebruikers van voorspellingsdiensten overbrugd en het coproductieproces verrijkt.

GROTERE BETROKKENHEID

In mijn werk in de wereld van de Arctische weer- en ijsdiensten heb ik me soms wel een socioloog op een ijsschots gevoeld, in de natuurwetenschappelijke zee van de poolmeteorologie. Naast mijn eigen onderzoeksprojecten, was ik de afgelopen acht jaar een sociaalwetenschappelijke vertegenwoordiger in het Polar Prediction Project (PPP), een van de programma's van de Wereld Meteorologische Organisatie (WMO), om de kwaliteit en beschikbaarheid van informatiediensten in de poolgebieden te verbeteren.

Aanvankelijk voelde ik me een sociaalwetenschappelijke uitzondering, maar hierin kwam in de loop van de tijd verandering. De laatste jaren is er een toenemende realisatie bij organisaties als de WMO dat klimaatadaptatie en transformatie gebaat zijn bij een grotere betrokkenheid van sociale wetenschappen. In het vervolg op PPP zullen sociale wetenschappers zelfs 50% van de leden van de wetenschappelijke stuurgroep leveren en zullen thema's als de maatschappelijke effecten van weer-, ijs- of klimaatdiensten een prominente plaats innemen. Ik zie hierin bemoedigende signalen en een uitnodiging voor sociologen

Aanvankelijk voelde ik me een sociaalwetenschappelijke uitzondering, *maar hierin kwam in de loop van de tijd verandering.*



om een actieve rol te spelen in processen van klimaatadaptatie en transformatie.

Mijn onderzoek naar weer- en ijsdiensten is een concreet voorbeeld van de bijdrage die klimaatwetenschap kan leveren aan zowel het denken over als het realiseren van klimaatadaptatie en transformatie. Klassieke sociologische begrippen en thema's als vertrouwen, ongelijkheid, politieke economie, rationalisering, transformatie, technologie, sociale praktijken en mobiliteiten staan hierin centraal. Bovenal is klimaatwetenschap een internationaal en trans-disciplinair veld, waarin we ook actief de samenwerking moeten zoeken met andere disciplines en maatschappelijke actoren. ✕

Meer informatie over het SALIEN-SEAS-project is te vinden op de website: salienseas.com.

LITERATUUR

Coproducing sea ice predictions with stakeholders using simulation. B. Blair, M. Müller, C. Palermé, R. Blair, D. Crookall, M. Knol-Kauffman, & M. Lamers (2022) *In: Weather, Climate, and Society*, 14(2), 399-413.

Understanding user needs: A practice-based approach to exploring the role of weather and sea ice services in European Arctic expedition cruising. M. Lamers, P. Duske & L. van Bets (2018) *In: Polar Geography*, 41(4), 262-278.

Characterizing polar mobilities to understand the role of weather, water, ice and climate (WWIC) information. E.J. Stewart, D. Liggett, M. Lamers, G. Ljubicic, J. Dawson, R. Thoman, ... & J. Carrasco (2020) *In: Polar Geography*, 43(2-3), 95-119.

Klimaat- sociologie OP STOOM

DE HUIDIGE SOCIOLOGIESTUDENTEN ZULLEN IN HUN BEROEPSPRAKTIJK TE MAKEN KRIJGEN MET EEN SOCIALE TRANSITIE ALS GEVOLG VAN KLIMAATVERANDERING. ZIJ MOETEN DAAROM OP DIT MOMENT VOLDOENDE KENNIS EN VAARDIGHEDEN AANGEREIKT KRIJGEN OM ZICH HIEROP VOOR TE KUNNEN BEREIDEN, ZO STELT **TIM IMMERZEEL** IN ZIJN PLEIDOOI VOOR EEN KLIMAATSOCIOLOGIE.

Tekst TIM IMMERZEEL

Beeld ADOBE STOCK

'S TEL JEZELF VOOR, DAT JE over dertig jaar je kleinkinderen aan tafel hebt, en ze je vragen: oma, opa, die klimaatcrisis, hè, wat hebben jullie daar toen aan gedaan?' Met deze vraag werd ik pasgeleden tijdens een conferentie in de rol van grootouder gezet. Ik werd gedwongen om na te denken over mijn verantwoordelijkheid aan de oplossing van de klimaatcrisis die we (gaan) doormaken.

De vraag bleek te horen bij een futuring-techniek. Een techniek die je helpt los te komen van het hier en nu en verder te kijken dan we in ons dagelijks leven gewend zijn. De prachtigste vergezichten, ideeën en plannen van conferentiegenoten kwamen voorbij. Een klimaatrechtvaardige samenleving waar iedereen een basisinkomen, voldoende eten en schone energie heeft. Een wereld waar we weer binnen de grenzen van onze planeet leven. En een wereld waar het mondiale Noorden zijn klimaatschuld heeft afbetaald aan het mondiale Zuiden. Er heerst wereldvrede, dat ook.

'Wij staan hier voor onze kleinkinderen.' Mijn blik wordt geleid naar een foto van een opa en een oma die bij de A12 een bord met die tekst omhoog houden. Daarnaast de foto van een demonstrerende BN'er bij de aandeelhoudersvergadering van Shell. Ik mijmer: gaat dit ons helpen

om naar die toekomstige ideale wereld te streven? Of is er meer nodig? Welke verantwoordelijkheid voel ik, voel jij, voelen wij om klimaatverandering te bestrijden? En welk toekomstbeeld van de ideale samenleving heb je dan in je achterhoofd?

SOCIOLOGISCH PERSPECTIEF

Na de klimaatconferentie baan ik me een weg door winkelend publiek naar het plaatselijke station en een misnoedig gevoel overvalt me: gaan we niet gewoon shoppenden onder? Gaat deze winkelende meute, ga ikzelf, echt een keer besluiten om te leven naar de wetten van de donut-, de betekenis-, de degrowth-economie of de post-groei samenleving? Hoe gaan we ons handhaven in het Nieuwe Klimaatregime? Dromen van een ideale wereld is mooi, maar hoe wordt die toekomst werkelijkheid?

Dan realiseer ik me dat deze vragen vanuit een sociologisch perspectief benaderd moeten worden. Klimaatverande-

ring stelt ons voor vragen over menselijk gedrag en samenwerking, over collectieve oplossingen voor collectieve kwaden en systeemveranderingen. Steeds meer klimaatwetenschappers in gerenommeerde instituties als het IPCC, onderkennen dat we de energietransitie, de stikstoftransitie, de eiwittransitie – of welke transitie dan ook – eigenlijk alleen maar kunnen maken als mensen hun gedrag gaan veranderen. Een sociale transitie is nodig. Dat vergt kennis over de samenleving en instituties die menselijk gedrag beïnvloeden en dat is nu exact waar de sociologie antwoorden en ideeën kan formuleren.

Sociologiestudenten die nu opgeleid worden, zullen in hun beroepspraktijk later geconfronteerd worden met deze sociale transitie. Het is daarom meer dan noodzakelijk dat zij in hun huidige onderwijs kennis en vaardigheden aangereikt krijgen die specifiek betrekking hebben op klimaatverandering en de sociale transitie die →

Dromen van een ideale wereld is mooi, *maar hoe wordt die toekomst werkelijkheid?*

klimaatverandering vraagt. De oproep van Anke Steenwegen (in het juni-nummer van Sociologie Magazine) om 'als sociologen mee te bouwen aan een stevig schip dat ons door deze storm loodst' is dan ook meer dan terecht!

Vooralsnog bouwen Nederlandse en Belgische sociologie-departementen in beperkte mate mee aan dit schip. Toegegeven, er prijkte op het programma van de laatste Dag van de Sociologie (in Gent, op 25 mei 2023) een panel Klimaat sociologie waar diverse klimaat-sociologische onderzoeken aan bod kwamen. Maar dat was wel pas de eerste keer dat de Dag van de Sociologie zo'n panel hostte. Enkele sociologen van verschillende universiteiten bleken zich te buigen over vraagstukken rond sociale bewegingen, klimaatongelijkheid, klimaatmigratie of -mobiliteit en klimaatdiscoursen. Enkele Wageningse sociologen werken in inter- en transdisciplinaire onderzoeksprojecten waar zij een expliciet sociologische invalshoek meebrengen.

MINDER ROOSKLEURIG

Een mooi uitgangspunt, maar onderzoek naar klimaat sociologie betekent nog niet een structurele overdracht aan studenten van sociologische vaardigheden en kennis over klimaatverandering en de sociale transitie. Daar is onderwijs voor nodig. Op dat vlak is het minder rooskleurig gesteld. Slechts een enkele universiteit kent een vak over sociologie en klimaatverandering. Wil een student meer weten over klimaatverandering vanuit een sociaalwetenschappelijk perspectief, dan zal deze te rade moeten gaan bij cursussen die veelal gegeven worden binnen interdisciplinaire studies als Future Studies of Sustainable Development. Vaak wordt er binnen die studies dan niet gekeken naar het sociologische perspectief: klimaatpsychologische of economische benaderingen voeren de boventoon. Dit zijn waardevolle benaderingen die veelal de motivatie en emoties van individuen bekijken, maar weinig rekening houden met sociaal-culturele contexten en instituties waarin individuen gesocialiseerd zijn.

Het kan dus heel goed gebeuren dat een sociologiestudent in de huidige sociologie-curricula geen enkele keer vakmatig in aanraking komt met klimaatverandering. Dat is, gezien de omvang, urgentie en toekomst van het klimaatprobleem, op z'n minst verbazingwekkend te noemen. En het is helemaal onbegrijpelijk gezien de

(vaak emotionele en heftige) betrokkenheid van de jongere generatie bij bijvoorbeeld klimaatprotesten. De generatie studenten die nu in de collegezalen zit.

HANDEN INEENGESLAGEN

Daarom is het voor veel sociologiestudenten goed om te weten dat we vanaf komend academisch jaar als Nederlandse sociologie-opleidingen de handen ineen hebben geslagen, om klimaatverandering een steviger fundament in het sociologie-onderwijs te geven. De meeste Nederlandse universiteiten die een studie Sociologie aanbieden, bouwen nu namelijk samen aan een nationale (Nederlandse) minor Klimaat sociologie die vanaf komend academisch studiejaar (2024-2025) studenten de mogelijkheid biedt om zich veel breder te verdiepen in de sociologische kant van klimaatverandering.

Dit gebeurt nationaal, omdat klimaatverandering als 'hyperobject' de sociologische verbeeldingskracht op veel verschillende manieren weet te prikkelen. Klimaatverandering is een te groot onderwerp om door één universiteit gedoceerd te worden. Veel verschillende sociologische vragen zullen daarbij gesteld, bediscussieerd en onderzocht worden. Vragen die te maken hebben met centrale sociologische thema's als sociale ongelijkheid en identiteit. Zoals: in hoeverre kent klimaatverandering ongelijke gevolgen voor verschillende groepen mensen, op micro-, meso- en macro-niveau? In hoeverre zijn er verschillen tussen groepen mensen in ecologische footprints en hoe vallen die te begrijpen?

Ook komen vragen aan bod rond socialisatie en de framing en perceptie van klimaatverandering. Hoe geven mensen betekenis aan klimaatverandering en waarom leidt dat tot collectieve actie, dan wel tot collectief zwijgen of protest? Welke rol spelen media en politiek in de publieke perceptie van klimaatverandering? En tot slot zijn er vragen die gaan over maatschappelijke veranderingen, systeemveranderingen en de rol van instituties. Welke rol spelen het economisch systeem en de nadruk op economische groei in klimaatverandering? Onder welke condities ontstaat draagkracht onder burgers in democratische samenlevingen om klimaatbeleid in te voeren? Hoe kunnen sociale netwerken, het maatschappelijk middenveld, bedrijven en overheden bijdragen aan de transitie van woonwijken



en steden naar meer duurzame en leefbare woongebieden?

VERRIJKEND

Achter deze vragen gaat een diversiteit van sociologische problemen, theorieën, onderzoeksmethoden en oplossingen schuil. De verschillende universiteiten hebben daarbij verschillende invalshoeken en opereren binnen verschillende paradigma's. We denken dat die veelzijdigheid een meerwaarde is voor zowel studenten als de sociologie in zijn algemeenheid. In het verleden werd de diversiteit in wetenschapsovervatting nog wel eens als een belemmering gezien voor samenwerking tussen de verschillende Nederlandse sociologie-departementen. Een nationaal vakkenpakket rond klimaatverandering kan studenten juist laten zien hoe rijk de Nederlandse sociologie is en kan bijdragen aan de identiteitsvorming van sociologiestudenten.

Een sociologisch perspectief op klimaat-



verandering kan op diverse manieren verrijkend zijn voor studenten geïnteresseerd in onderzoek en beleidsvorming rond (de oorzaken en gevolgen van) klimaatverandering. Allereerst door de analytische en kritische distantie tot klimaatverandering die sociologen aangeleerd krijgen. Sociologie plaatst individuen in hun sociaal-culturele context en wijst op de werking, (perverse) effecten en uitdagingen van verschillende economische, sociaal-culturele en politieke systemen en instituties. Al in de negentiende eeuw stelde Karl Marx dat het kapitalisme met zijn zucht naar economische groei en winstmaximalisering niet alleen tot uitbuiting van arbeiders maar ook tot uitputting van de aarde zou leiden. Sociologen kunnen ideeën genereren en onderzoek doen naar alternatieve politieke en economische systemen die minder afbreuk doen aan het milieu. Klimaatrechtvaardigheid en sociale gelijkheid zullen daarbij centraal worden gesteld.

Daarnaast kunnen sociologen kritische kanttekeningen plaatsen bij hoe beleidsmakers aan hun klimaatfeiten komen, hoe ze die interpreteren en hoe ze die vertalen naar beleid. Bovendien is het goed denkbaar dat sociologen zich mengen in het debat over de meest effectieve aanpak van klimaatverandering, -mitigatie en -adaptatie. De veel gehoorde nadruk op eigen verantwoordelijkheid en technologische innovaties als dé oplossing voor de ontwikkeling naar een leefbare en duurzame samenleving zal daarbij ter discussie worden gesteld.

BREED EN DIVERS

Verder kan de sociologische blik een handelingsperspectief bieden: door een breed en divers vakkenpakket te bieden, hopen we dat studenten zullen leren dat er verschillende rollen voor sociologen weggelegd zijn in vraagstukken van klimaatverandering. Dat kan de sociologische luis in



TIM IMMERZEEL PROMOVEERDE IN 2015 AAN DE UNIVERSITEIT UTRECHT OP ONDERZOEK NAAR HET MOBILISERENDE EFFECT OP BURGERS VAN DE OPKOMST VAN POPULISTISCH RADICAAL RECHTS IN WEST- EN OOST-EUROPESE DEMOCRATIEËN. HIJ IS SINDS 1 JANUARI 2023 VERANTWOORDELIJK VOOR HET ONTWIKKELEN VAN EEN LANDELIJKE MINOR KLIMAATSOCIOLOGIE.

de pels zijn die gemeentes aanspoort om in hun klimaatbeleid aandacht te hebben voor verschillende gemarginaliseerde groepen. Of het kan de sociaal ondernemer zijn die met zijn kennis van sociologische studies over buurtinitiatieven een wijk succesvol weet te vergroenen. Het kan de wetenschapper worden die baanbrekend onderzoek doet naar institutionele veranderingen die nodig zijn om bepaalde economische sectoren te laten verduurzamen. Of het kan de publiek socioloog zijn die mythes doorbreekt rondom klimaatmigratie en vraagtekens zet bij *greenwashing* van bedrijven.

Klimaatverandering is een van de grootste uitdagingen van deze tijd en vraagt dus ook om sociologen die voldoende geëquipeerd zijn om een bijdrage te leveren aan het begrip en de oplossing ervan. Laten we hopen dat studenten na het volgen van deze minor tegen hun eigen kinderen kunnen zeggen: 'Nou, ik volgde ooit een minor in Klimaatsoevereiniteit. Sindsdien wist ik wat ik wilde en kon doen om als socioloog de wereld een beetje leefbaarder te maken.' ✕

De nationale minor Klimaatsoevereiniteit komt mede tot stand met middelen van de Stevin-premie, toegekend aan Tanja van der Lippe. De docenten en onderzoekers die een cursus ontwikkelen voor deze minor zijn: Catherine Wong (Universiteit van Amsterdam), Machiel Lamers, Ingrid Boas en Hilje van der Horst (Wageningen University & Research), Lise Woensdrecht en Joram Pach (Vrije Universiteit Amsterdam), Wojtek Przepiorka en Mathijs Kros (Universiteit Utrecht), Jacob Dijkstra (Rijksuniversiteit Groningen), Peter Achterberg (Tilburg University) en Klara Raiber (Radboud Universiteit Nijmegen).

Diane Reay

OVER SOCIALE ONGELIJKHEID IN HET ONDERWIJS

INTERVIEW

DE BRITSE PROFESSOR **DIANE REAY** HEKELT DE MANIER WAAROP IN ONZE MERITOCRATISCHE SAMENLEVINGEN SCHOOLSE PRESTATIES AFGEDAAN WORDEN ALS HET GEVOLG VAN EIGEN INZET EN HANDELEN. EEN INTERVIEW MET HAAR: "ALS WE IETS WILLEN VERANDEREN MOETEN WE DURVEN ERKENNEN DAT ER STRUCTUREN AANWEZIG ZIJN IN ONZE SAMENLEVING DIE ERVOOR ZORGEN DAT ONGELIJKHEID TUSSEN SOCIALE KLASSEN GEREPRODUCEERD WORDT."

Tekst ISIS VANDELANNOTE & LESLEY HUSTINX

Beeld ISIS VANDELANNOTE

ONDERWIJS WORDT DIKWILS gezien als de drijvende kracht achter sociale mobiliteit – een manier om op te klimmen op de sociale ladder voor leerlingen die opgroeien in socio-economisch achtergestelde gezinnen en leerlingen met een migratieachtergrond. Op hetzelfde moment toont het onderzoek van Diane Reay – en in haar kielzog een groot aantal andere onderwijssociologen – dat het onderwijssysteem bestaande ongelijkheden reproduceert, en zelfs vergroot. Reay deelt graag haar expertise die ze heeft opgebouwd gedurende haar opmerkelijke carrière als sociologe, waarin ze op uitzonderlijke wijze rigoureuus en doortastend kwalitatief onderzoek combineert met anekdotes gebaseerd op haar eigen persoonlijke ervaringen als student en leerkracht. Voor haar academische bijdrage kreeg ze in 2022 een eredoctoraat

toegekend door de Universiteit Gent.

Diane Reay, zelf opgegroeid in een mijnwerkersgezin, heeft in haar loopbaan uit eerste hand ervaren hoe het onderwijssysteem sociale ongelijkheid (re-)produceert. Als Emeritus Professor of Education aan de Cambridge University laat ze op geheel eigen wijze zien hoe leerlingen uit de arbeidersklasse tijdens hun onderwijstraject nog steeds geconfronteerd worden met drempels en hindernissen – meer dan hun medeleerlingen uit welgestelde gezinnen.

Een van de zaken die vaak terugkeert in uw werk is het idee dat iemands sociale achtergrond bepaalt welke keuzemogelijkheden er zijn met betrekking tot iemands schooltraject, zoals studiekeuzes en schoolkeuze. Hoe keert dat principe terug in uw eigen geschiedenis?

"Mijn vader had het idee dat ik ooit een

goede politica zou zijn. Hij vond dat de toenmalige parlamentsvertegenwoordiger voor de arbeiderspartij Labour geen al te verstandige indruk maakte, terwijl ik het toch goed deed op school. Het was totaal onrealistisch, maar vanaf toen ambieerde ik universitaire studies. Ik wou absoluut politica worden. Toen ik dit vertelde op school werd ik bij de directeur en vicedirecteur geroepen. Ze zeiden: meisjes zoals jij gaan niet naar de universiteit, jij zou de leerkrachtenopleiding moeten volgen."

"Ik weigerde, en dus ging ik samen met mijn moeder op zoek naar universiteiten waar meisjes van de arbeidersklasse terecht zouden kunnen. Het werd Newcastle – een regio waar voornamelijk personen uit de arbeidersklasse wonen – en het was een grote fout. In de praktijk werd die universiteit geleid door de middenklasse. Ik was er de enige met een

arbeidersklasse-achtergrond en werd omringd door een grote groep leerlingen die van privéonderwijs genoten hadden. Ik was er toen zelfs de enige vrouw.”

In Newcastle ging Reay een zware tijd tegemoet: “Ik werd niet geaccepteerd, had geen vrienden, en werd seksueel geïntimideerd door oudere mannelijke stafleden. En ik ontwikkelde eetstoornissen en werd ziek. Ik ben niet de enige die dergelijke ervaringen heeft gehad. Recent onderzoek van Annette Lareau en Sherelle Ferguson toont aan dat studenten uit de arbeidersklasse aan Amerikaanse universiteiten nog steeds terechtkomen in een vijandige omgeving. Na het behalen van mijn diploma wou ik absoluut niet in die vijandige academische omgeving blijven. Ik heb gesmeekt om toegelaten te worden tot de leerkrachtenopleiding – de opleiding waarvan ik iedereen had gezegd dat ik die niet ging doen. Pas veel later, na twintig jaar ervaring als leerkracht in het lager onderwijs, ben ik teruggekeerd naar de academische wereld met het gevoel dat ik daar kon overleven. Weet je, in tegenstelling tot wat veel mensen denken, hebben heel wat jonge mensen uit de arbeidersklasse wel academische disposities, maar worden ze dikwijls ontmoedigd om te starten met universitaire studies, of verlaten ze het academische veld door de vijandige omgeving.”

Ervaart u het verschil tussen uw eigen sociale achtergrond en uw nieuwe sociale positie als professor als een intern conflict?

“Dat conflict is altijd aanwezig. Pierre Bourdieu's *cleft habitus* is een goede manier om dit uit te leggen. In essentie verwijst hij naar een situatie waarbij sociale mobiliteit ervoor zorgt dat je eigen disposities – attitudes, gevoelens, gedragingen en ethische standpunten gegrond in je eigen sociale achtergrond – helemaal niet passen in het nieuwe veld, of de nieuwe situatie waarin je je bevindt. Ik ben opgegroeid als deel van een heel solidaire arbeidersklasse met een sterk gemeenschapsgevoel, en plots kwam ik terecht bij de elite, de hogere middenklasse, waar het individu en competitie centraal staan... Dat is niet wie ik ben. Dan is er het dilemma natuurlijk: verander ik mijn disposities of niet?” →



“De elite en middenklasse worden aangeleerd om te spreken, *terwijl de arbeidersklasse aangeleerd wordt om te zwijgen en luisteren.*”

U verzet zich ook actief tegen sociale ongelijkheid in het onderwijssysteem in het algemeen en het elitaire karakter van universiteiten in het bijzonder. Hoe verzoent u uw politiek activisme met uw rol als professor en onderzoeker?

“Er heerst nog altijd een mythe in de academische wereld dat we moeten streven naar objectiviteit, en dat een dergelijke objectiviteit enkel bereikt kan worden door emotioneel afstand te nemen van het onderwerp dat we bestuderen. Maar ik vertrek vaak vanuit mijn betrokkenheid met het onderwerp. Mijn academische carrière is gestart vanuit mijn eigen ervaringen als leerkracht. Ik heb gefaald als leerkracht – niet omdat ik een slechte leerkracht was, maar omdat de werkomstandigheden en het onderwijssysteem het onmogelijk maakten om het allerbeste uit de leerlingen te halen. Ik ging terug naar de universiteit om te begrijpen hoe ons onderwijssysteem werkt en waarom geëngageerde leerkrachten er niet in slagen om het verschil te maken voor deze leerlingen. Het is een atypische houding in de academische wereld, en veel onderzoekers denken wellicht dat ik hierdoor mijn onderzoek compromitteer. Maar ik vind het mijn morele verplichting om mij te engageren in het politieke veld.”

“Mijn onderzoek en mijn positie in de academische wereld hebben mij geleerd hoe ik een betere activist en een betere leerkracht kan zijn. We hebben maar één leven. Daarin moeten we het verschil maken. En er zijn heel wat zaken die veranderd moeten worden als we willen streven naar een rechtvaardiger onderwijssysteem. Die verandering komt er niet als we blijven zitten in onze ivoren toren.”

In uw werk spreekt u over een post-Brexit en post-covid tijdperk. Op welke manier hebben Brexit en covid de bestaande onderwijsongelijkheid beïnvloed?

“Brexit is een nachtmerrie en covid heeft een gigantisch negatieve invloed gehad. Wat gebeurt er als scholen sluiten? Thuisonderwijs! Ongeveer 23% van alle leerlingen heeft geen toegang tot internet of laptops. Arbeidersgezinnen leven in kleinere woningen waar er geen plaats is om geconcentreerd te leren. De maatregelen van de overheid haalden niets uit.

“Op dit moment verspillen we een massa aan ongerealiseerd talent, zeker bij de armste leerlingen.”

Scholen werden verplicht om een plan te ontwikkelen om de achterstand weg te werken. De overheid zou dit plan voor 75% subsidiëren. In de praktijk kunnen enkel de rijkste scholen die andere 25% voorzien om het plan verder uit te rollen. De armste scholen – waar leerlingen uit de arbeidsklasse geconcentreerd zijn – hadden de middelen niet om die 25% te vinden. De leerlingen die dit plan het hardst nodig hadden bleven dus in de kou staan, terwijl diegenen die prima thuisonderwijs konden volgen het grootste voordeel hadden van deze maatregel. We hadden al een grote prestatiekloof tussen sociale klassen, maar die is absoluut groter geworden door covid.”

Op welke manier helpt sociologische theorie – in het bijzonder de sociale reproductietheorie van Bourdieu en Passeron – ons bij het begrijpen, en het creëren van, sociale verandering?

“Het werk van Bourdieu laat ons toe om een complexe en hedendaagse opvatting te hebben van wat sociale klasse is. Bourdieu daagt economisch geïnspireerde classificaties, zoals die van Goldthorpe en Marx, uit door te stellen dat klasse niet enkel economisch is, maar ook een cultureel aspect bevat. Het idee dat klasse bepaald wordt door beide elementen is van cruciaal belang voor onze beeldvorming van sociale klasse als begrip. We kunnen sociale klasse – en zeker de heterogeniteit binnen klassen – gewoonweg niet begrijpen, behalve als we erkennen dat klasse een combinatie is van zowel economische als culturele aspecten.”

“In het Verenigd Koninkrijk is er momenteel sprake van een diverse middenklasse. Dan Evans beschrijft in zijn boek *A Nation of Shopkeepers: The Unstoppable Rise of the Petite Bourgeoisie* hoe een grote groep jonge mensen met een universitair diploma er niet in slaagt

om een job te vinden. Deze jongeren hebben heel veel cultureel kapitaal, maar zo goed als geen economisch kapitaal. Ze kunnen geen huis kopen en moeten soms weer bij hun ouders gaan wonen. Aan de andere kant is er een groep in de middenklasse die gekenmerkt wordt door een hoog economisch kapitaal, maar amper cultureel kapitaal bezit omdat ze slechts tot hun zestiende naar school gegaan zijn. Die complexiteit kun je onmogelijk vatten met een schema als dat van Goldthorpe.”

“Meer recent is er ook onderzoek dat cultureel kapitaal definieert in termen van openheid naar leerkrachten toe en het hebben van zelfvertrouwen in de onderwijscontext. Onderzoek van James Caan, bijvoorbeeld, toont hoe leerlingen uit het privéonderwijs aangeleerd krijgen dat fouten maken een normaal deel is van hun leerproces, een manier om te groeien. Leerlingen in het gemeenschapsonderwijs, waar hoofdzakelijk leerlingen uit de arbeidersklasse les volgen, daarentegen krijgen een berisping, of worden zelfs gestraft, bij elke fout die ze maken. Wat er dus gebeurt is dat de elite en middenklasse leren om te spreken en het gevoel hebben dat ze ook het recht hebben om dergelijke zaken uit te spreken, terwijl de arbeidersklasse leert om te zwijgen en luisteren. Dat is een groot verschil dat niets met materieel bezit te maken heeft.”

“In een van mijn artikelen verdedig ik Bourdieu tegen criticasters die zijn theorie te deterministisch vinden. In mijn opinie wordt er momenteel te veel nadruk gelegd op de *agency* van individuen, zowel in onderzoek als beleid. Ik geloof zeker wel dat individuen *agency* uitoefenen, en dat hun handelingen gevolgen hebben. Echter als we vanuit een macro-perspectief kijken naar de samenleving, dan zien we dat de *agency* van individuen – hun handelingen – de bestaande ongelijkheden reproduceert. Ik

geloof dat, als we iets willen veranderen, we moeten durven erkennen dat er structuren aanwezig zijn in onze samenleving die ervoor zorgen dat ongelijkheid gereproduceerd wordt. De focus op *agency* werkt enkel in het voordeel van de elite. De (politieke) elite legt de verantwoordelijkheid bij de arbeidersklasse en hun *agency* om hogerop te geraken, terwijl de arbeidersklasse dat soort *agency* in de praktijk niet heeft. Het ontbreekt hen aan de (structurele) middelen om effectief op te klimmen. Als de (politieke) elite echt *agency* wil geven aan de arbeidersklasse, dan moeten ze niet de attitudes veranderen van deze mensen, maar de economische en sociale situatie aanpakken waarin zij zich bevinden.”

Aan de andere kant geeft u ook aan dat er een sterke dualiteit bestaat tussen de arbeidersklasse en de elite, waardoor het lijkt alsof beide groepen sociale mobiliteit tussen de arbeidersklasse en de elite verwerpen. Impliceert een dergelijke houding niet dat elke vorm van beleid gericht op het stimuleren van sociale mobiliteit *de facto* faalt?

“Ik denk dat sociale mobiliteit vandaag geen weerstand meer opwekt in de arbeidersklasse. Ons ganse onderwijsstelsel is ook gefocust op het stimuleren van hoge academische verwachtingen bij leerlingen uit de arbeidersklasse. Vroeger was er een soort trots, hoe vaag en fragiel het soms ook was, om te behoren tot de arbeidersklasse. Die trots is helemaal weggevaagd. In de plaats daarvan is er schaamte gekomen.”

Wat is dan de beste manier om sociale mobiliteit te realiseren?

“In feite ben ik helemaal tegen het concept ‘sociale mobiliteit’. Ik denk dat de

arbeidersklasse in zijn geheel opgetild moet worden naar een hoger niveau, en de personen aan de top moeten afdalen naar een lager niveau. Waar gaat sociale mobiliteit eigenlijk over? Het is een ideologische zweep die gebruikt wordt om de arbeidersklasse te slaan. De middenklasse wil geen sociale mobiliteit, want de enige mobiliteit voor hen is neerwaarts. Laat staan dat de elite sociaal mobiel zou willen zijn. Nee, zij schermen hun positie liever af. Van hen wordt niet verwacht dat ze sociaal mobiel zijn. In het Verenigd Koninkrijk wordt armoede gezien als een typisch probleem van de arbeidersklasse. Een probleem dat de arbeidersklasse zelf op moet zien te lossen, zonder enige hulp van de groepen in de samenleving die over de nodige middelen beschikken om hen daarbij te helpen.”

Welke maatregelen moet de overheid dan treffen, zodat financiële en culturele hindernissen voor leerlingen uit de arbeidersklasse of met een migratieachtergrond zouden verdwijnen?

“Om de onderwijskansen van de arbeidersklasse te verbeteren, zou ik hun economische en sociale situatie veranderen. Ik zou hen meer financiële middelen geven. Een groot deel van de arbeidersklasse leeft in armoede, en armoede staat altijd in de weg van degelijke onderwijskansen. De huisvesting moet opnieuw betaalbaar worden. Een huis waar genoeg plaats is voor kinderen en jongeren om geconcentreerd te werken voor school is cruciaal. Op dit moment leven de meesten van hen in goedkope, ondermaatse en overvolle huizen, waar het onmogelijk is om ongestoord te studeren.”

“Wat het onderwijsbeleid betreft, is het voorzien van een degelijke leerkrachtenopleiding het allerbelangrijkste. De

leerkrachtenopleiding zou zeker vier jaar moeten duren. Leerkrachten moeten aanleren hoe ze dienen om te gaan met verschillende groepen, en begrijpen wat de thuissituatie is voor leerlingen uit de arbeidersklasse. Ze hebben informatie nodig over zowel pedagogie als het curriculum. En net zoals in het Finse systeem moeten leerkrachten genoeg tijd krijgen om tijdens de uren in samenwerking met collega’s de lespraktijk te evalueren en bij te sturen waar nodig. Om gelijke onderwijskansen te creëren moet er ingezet worden op de situatie in de sociaal-economisch achtergestelde scholen. Op die manier wordt de kans vergroot dat het echte potentieel van alle kinderen in het onderwijs gerealiseerd wordt. Want op dit moment verspillen we een massa aan ongere realiseerd talent, zeker bij de armste leerlingen.”

Op basis van uw eigen onderzoek en ervaring als leerkracht, hoe kunnen leerkrachten omgaan met sociale ongelijkheid in het huidige beleid?

“Toen ik begon met mijn kwalitatief onderzoek, en ik voor het eerst leerkrachten, leerlingen en hun ouders interviewde, vroeg ik hen om te vertellen over hoe ze zich voelden ten opzichte van de manier waarop aan onderwijs gedaan wordt. Een aantal van de leerlingen moest gewoon wenen. Steeds meer van de leerkrachten deden dit ook, evenals de ouders. Ik bedoel maar, toen ik leerkracht was dacht ik dat ik alles alleen kon veranderen, zolang ik maar genoeg liefde en zorg gaf aan ieder kind. Maar dat werd steeds moeilijker door een aantal onwetende academici en beleidsmakers die vonden dat er meer nadruk gelegd moest worden op discipline, sanctioneren en structuur. De leerlingen graag zien en waarderen, en oog hebben voor hun situatie, dat kan kennelijk niet meer. Dus als ik nu naar scholen trek, dan is mijn boodschap voor leerkrachten altijd: verenig jullie, kom samen als een collectief, want dat is jullie sterkte. Je kan het niet alleen doen.” ✕

Dit interview is een bewerking van een leergesprek dat masterstudenten Sociologie van de Universiteit Gent hadden met Diane Reay. De studenten ontwikkelden gezamenlijk een interviewformat en leverden de transcripten aan.

“Mijn boodschap voor leerkrachten is altijd: *verenig jullie, kom samen als een collectief, want dat is jullie sterkte.*”

Balanceren binnen *de ethische reflectie*

METHODE

SUBSIDIEKANALEN OF WETENSCHAPPELIJKE TIJDSCHRIFTEN STELLEN STEEDS VAKER DE EIS DAT ONDERZOEKERS ETHISCHE GOEDKEURING KRIJGEN, VOORDAT EEN DATAVERZAMELING KAN WORDEN GELANCEERD. OF DIT TERECHT IS OF NIET, FEIT IS DAT SOCIOLOGEN OPMERKELIJK AFWEZIG ZIJN IN HET DEBAT HIEROVER. HOOGSTE TIJD OM DIE AFWEZIGHEID WEG TE WERKEN?

Tekst BRAM SPRUYT

Beeld ADOBE STOCK



ETHISCHE COMMISSIES voor onderzoek ontstonden in de zogenaamde Life Sciences en kwamen de menswetenschappen binnen via de faculteit Psychologie. Ze dragen nog heel sterk de stempel van die oorsprong.

Zelf stond ik in 2014 mede aan de wieg van de Ethische Commissie voor Humane Wetenschappen van de Vrije Universiteit Brussel, sinds 2021 zit ik deze commissie ook voor. De afgelopen jaren heb ik in deze functie een aantal inzichten verworven die volgens mij een directe maatschappelijke relevantie hebben. In deze bijdrage focus ik op twee concrete discussiepunten die ik als lid van een Ethische Commissie steeds weer terug heb zien komen. Namelijk: het gebruik van geschreven geïnformeerde toestemmingsformulieren en het beëindigen van onderzoek.

LEIDEND PRINCIPE

Als onderzoekers willen we allemaal ethisch verantwoord onderzoek verrichten. Dat uitgangspunt leidt echter vaak tot een soort strijd waarin iedereen het meest 'meest ethisch' wil zijn. 'Baat het niet dan schaad het niet', lijkt daarbij het leidend principe te zijn. Maar is dat eigenlijk wel gewenst?

De race naar het zo ethisch verantwoord mogelijk werken, toont zich heel duidelijk in het gebruik van een zogenoemd geïnformeerd toestemmingsformulier (ook wel een Informed Consent- of IC-document genoemd). Het vertrekpunt daarvan is eenvoudig en weinig gecontesteerd: respondenten dienen vrijwillig deel te nemen aan onderzoek nadat ze eerst goed geïnformeerd zijn over de inhoud en het verloop ervan. Helder. De praktische uitvoering werd echter als gevolg van de in 2018 ingevoerde AVG-wetgeving (de Algemene Verordening Gegevensbescherming) rond de bescherming van privacy en het gebruik van persoonsgegevens erg omslachtig. Kiest men als onderzoeker als rechtsgrond voor het onderzoek 'Toestemming' (er zijn ook andere rechtsgronden zoals 'Algemeen Belang'), dan moet men de potentiële deelnemer informeren over de gegevens die men zal verzamelen, alsook de lange reeks rechten die de betrokkene heeft.

Onderzoekers hebben wel enige ruimte om te bepalen hoe ze deze formulieren,

maar niet heel veel. Omdat de AVG-wetgeving bovendien de mogelijkheid biedt om een klacht in te dienen of een schadevergoeding te eisen, worden onderzoekers doorgaans door hun instelling sterk aangemoedigd tot het verkrijgen van een schriftelijke geïnformeerde toestemming. Dit biedt immers het meeste houvast, als er achteraf discussie mocht ontstaan. Geschreven IC-documenten met juridisch jargon die nauwelijks aangepast worden aan de doelgroep van het onderzoek, zijn vandaag zo ingeburgerd dat ze standaardpraktijk zijn geworden.

CONTRACT-GERICHTHEID

Als socioloog heb ik daar drie bedenkingen bij. Eén, we staan veel te weinig stil bij het feit dat het schriftelijk ondertekenen van afspraken (waarin vaak moeilijk en juridisch taalgebruik gehanteerd wordt) een typische middenklasse-praktijk is die vaak helemaal niet past bij de groepen die sociologen bestuderen. Zo deed een Master-student van mij ooit onderzoek bij jongeren die allerlei vormen van kunst maken op een pleintje in Brussel. Deze jongeren, velen met een migratieachtergrond en bijna allemaal uit de lagere sociale klasse, wilden best vertellen over hun leven en activiteiten. Ze waren zelfs gecharmeerd door de interesse van de onderzoeker. Maar waarom ze daarvoor een document moesten tekenen, of aan hun ouders moesten vragen om in hun plaats te tekenen, begrepen ze niet. Een van de

“Mijn vader gaat dit niet tekenen, want iedere keer als hij iets moet tekenen komt er slecht nieuws.”

jongeren vertelde me: “Mijn vader gaat dit niet tekenen, want iedere keer als hij iets moet tekenen komt er slecht nieuws.” Vervolgens volgde een verhaal over deurwaarders en advocaten en talloze brieven die ze niet begrepen, maar die duidelijk wel nare gevolgen hadden.

We erkennen nog veel te weinig dat de contract-gerichtheid waarmee we ons onderzoek vaak (moeten) aanvatten, een typische middenklasse-praktijk is. Zoiets zonder veel duiding toepassen bij groepen die minder vertrouwd zijn met deze manier van werken, creëert nog voor het onderzoek begonnen is een machtsonevenwicht tussen onderzoeker en respondent. Willen we dat?

Twee, zoals mijn voorbeeld al aangeeft, kan het gebruik van een geïnformeerd toestemmingsformulier zélf een bron van ongemak of schade zijn. Ook daar wordt te weinig bij stilgestaan. Zo las ik onlangs een IC-document waarin stond: ‘De risico’s verbonden aan deelname aan dit onderzoek zijn niet groter dan deze verbonden aan het normaal gebruik van een computer of laptop. Echter, de onderzoekers kunnen nooit garanderen dat de gebruikte computer niet gehacked werd waardoor bepaalde gegevens van u alsnog publiek zouden kunnen worden.’ Wat er staat is ongetwijfeld juist, waarschijnlijk ingegeven door het *better-safe-than-sorry*-beginsel, maar het maakt sommige mensen ook onnodig bang. Dan wordt het een vorm van *harm*, en dat is vanuit ethisch perspectief niet wenselijk. Ja, onderzoekers moeten deelnemers informeren over mogelijke risico’s, maar laat ze dat in een proportioneel opzicht doen, tot het risico.

Een ethische reflectie is een proces waarin voor- en nadelen van een werkwijze met elkaar moeten worden afgewogen. Ethisch verantwoord onderzoek doen is het permanent zoeken naar evenwicht. Het blind opteren voor de zogenaamd meest veilige optie, is zelden een goed idee. Het reduceert in bijna alle gevallen een continu proces tot een eenmalige gebeurtenis die zo snel mogelijk moet passeren.

EXTRA DREMPEL

Drie, en voor mij echt de kern van de zaak: dat alles is niet vrijblijvend. Er staat namelijk nogal wat op het spel. Als sociologen willen we doorgaans niet alleen weten hoe een fenomeen zich voortdoet →

in onze groep respondenten. We willen er ook vanuit kunnen gaan dat de bevindingen uit ons onderzoek generaliseerbaar zijn naar de populatie. Representativiteit is belangrijk voor sociologen, belangrijker dan bijvoorbeeld voor het meeste psychologisch onderzoek. Eén van de grote risico's van de manier waarop de AVG-wetgeving vandaag toegepast wordt via geschreven IC-documenten, is dat moeilijk toegankelijke groepen letterlijk 'onzichtbaar' worden.

Er is inmiddels veel onderzoek gedaan naar de effecten van het gebruik van een geschreven *informed consent* en meer bepaald de mate waarin dit mensen afschrikt om deel te nemen aan onderzoek. De resultaten daarvan zijn niet helemaal eenduidig, maar laten toch wel duidelijke indicaties zien dat het moeten ondertekenen van zo'n *consent* een extra drempel vormt. Mensen vertrouwen het niet, ze vinden het te veel leeswerk, ze begrijpen het niet. Als we door het blind toepassen van schriftelijke geïnformeerde toestemmingsformulieren een systematische bias in onze data creëren, dan is dat een belangrijk probleem. Het is een probleem voor het onderzoek, maar het is ook een maatschappelijk en democratisch probleem. Precies in een wereld die claimt te streven naar onderzoeks-geïnformeed beleid, wordt de mate van representativiteit van onderzoeksdata echt cruciaal.

Dit alles is zeker geen pleidooi tegen het gebruik van geschreven geïnformeerde toestemmingsformulieren. Het is wel een pleidooi voor het doordacht gebruik ervan. Doen we dat niet, dan komen we in de merkwaardige situatie dat een werkwijze, die bedoeld is om mensen te beschermen, ze in de praktijk op groepsniveau benadeelt. Als socioloog kan men dat niet zomaar negeren.

ZICHTBAAR MAKEN

Het voorgaande wekt mogelijk de indruk dat ik pleit voor het afschaffen van IC-formulieren en de meer zakelijke aanpak van de relatie tussen onderzoeker en respondent. Dat is niet helemaal zo. Ik pleit er vooral voor meer te reflecteren over die relatie. Dat blijkt meteen als we kijken naar het andere uiterste.

Sociologen bestuderen heel vaak moeilijk(er) toegankelijke groepen. Inderdaad, een aspect van het zichtbaar maken van de samenleving betreft het in beeld

Representativiteit is belangrijk voor sociologen, belangrijker dan bijvoorbeeld voor het meeste psychologisch onderzoek.

brenge van groepen die te weinig zichtbaar zijn: thuislozen, mensen die onlangs migreerden en mensen die een bepaalde traumatische ervaring hebben opgedaan of kwetsbaar zijn. Om die groepen te bestuderen worden methoden gebruikt die een intens contact tussen onderzoeker en respondent vereisen (zoals herhaalde interviews, etnografisch onderzoek) en waarbij onderzoekers toegang krijgen tot de privé sfeer van respondenten.

Dit is doorgaans een situatie waarin ethische reflectie wél een proceskarakter heeft, eerder dan beperkt te zijn tot een informatiemoment vooraf. Alvorens dergelijk onderzoek van start kan gaan dient een vertrouwensband te worden opgebouwd. Onderzoekers proberen in contact te komen met respondenten, door ze meermaals te benaderen. Door ze langzaam te leren kennen, proberen onderzoekers te achterhalen of deelname aan het onderzoek mogelijk is. Het opbouwen van zo'n vertrouwensband is vaak ook een reden waarom onderzoekers beargumenteren dat een geschreven IC-document niet wenselijk is. Zoals eerder aangehaald is zo'n geschreven *informed consent* ook niet absoluut noodzakelijk. De geïnformeerde toestemming moet ook veel meer gezien worden als een continu proces waaraan de onder-

zoeker in elke fase van het onderzoek aandacht besteedt, dan een eenmalige gebeurtenis.

VERTROUWENSRELATIE

Doorgaans kunnen onderzoekers met dat punt helemaal meegaan, tot het moment waarop het onderzoek eindigt. Het valt me inderdaad op dat onderzoekers vaak geen exit-plan hebben. Ze investeren veel zorg en energie in het opbouwen van de vertrouwensrelatie, maar denken weinig na over het afbouwen of tenminste afschalen van de relatie. Zelfs indien na het beëindigen van het veldwerk het contact met de respondent niet volledig verbroken wordt, zal dat contact doorgaans wel minder intens worden. We staan nog te weinig stil bij hoe we respondenten daarop moeten voorbereiden. Het spreekt daarbij voor zich dat het vooraf goed inlichten (en duidelijk maken dat de onderzoeker slechts tijdelijk deel zal uitmaken van het leven van een respondent), noodzakelijk maar in geen geval voldoende is.

Onderzoekers bevinden zich in deze in een spanningsveld van tegengestelde belangen. Tijdens het veldwerk hebben ze er alle belang bij om de vertrouwensband zo hecht mogelijk te maken, maar precies zo'n hechte band maakt het afschalen van de relatie moeilijker. Voor dergelijke situaties bestaan geen standaardpraktijken en daarom valt het niet hebben van zo'n exit-plan des te meer op. De beste manier om daar een goed evenwicht in te vinden, is jezelf de vraag te stellen: 'Wat krijg ik van de respondent?' En: 'Wat krijgt de respondent van mij?' En tot slot: 'Is de verhouding tussen die twee fair?'

KRITISCHER

Het is goed dat steeds meer aandacht besteed wordt aan de ethische aspecten van onderzoek. Hoewel de AVG-regelgeving best veel mogelijkheden biedt, zien we in de praktijk dat instellingen hun onderzoekers heel sterk in de richting van het gebruik van geschreven IC-formulieren duwen. Dat leidt soms tot onethische onderzoekspraktijken, dreigt kwetsbare groepen onzichtbaar te maken en resulteert ook in slecht onderzoek. Sociologen zouden op dat vlak kritischer mogen zijn, ook met betrekking tot hun eigen praktijken. Ethische reflectie is een proces, geen eenmalige gebeurtenis. ✕

Muziek

ONDER DE OPPERVLAKTE

BIJ HET SPORTEN LUISTER ik graag naar positieve *upbeat*-muziek om mijn hoofd leeg te maken – vrolijke muziek, die me (hoop ik) helpt om het uiterste uit mezelf te halen. Mijn absolute *guilty pleasure* is de Gangnam Style, waarin de enige woorden die ik begrijp *Eh, sexy lady, Oppa Gangnam Style* zijn. Inhoudslozer kan niet.

Maar: schijn bedriegt. Want veel van die hardloop-, *pushup*- of *leg-press*-muziek, is die eigenlijk wel zo oppervlakkig? Veel teksten van bijvoorbeeld de Duitse band Rammstein zijn heerlijk opzweepend, maar eenieder die het nieuws heeft gevolgd heeft inmiddels enig benul van de complexiteit van hun teksten en muziek. Onder de beschuldigingen van seksueel overschrijdend gedrag gingen immers meer vragen schuil. Zoals: is Rammstein een rechts-extremistische band? Zijn de fans dat? Sympathiseren de teksten met het foute verleden van Duitsland? Of bevatten de teksten extreem-linkse kritiek op de Duitse en Europese samenleving?

Muziek die de status quo van de (vaak elitaire) politiek en cultuur bekritiseert, is van alle tijden, van alle genres en van alle talen. *Born in the U.S.A* van Bruce Springsteen: regelmatig is het te horen bij sportwedstrijden en zelfs politieke evenementen in de Verenigde Staten – het nummer gaat echter over het lijden van oorlogsveteranen bij terugkeer in hun land. *Common People* van Pulp bekritiseert de houding van rijke, Engelse mensen die armoede romantiseren en willen leven zoals de ‘normale mensen’, *Californication* van Red Hot Chili Peppers neemt de Hollywoodcultuur op de hak en *Pumped Up Kicks* van Foster The People, over een *school shooting*, bespreekt de mentale gezondheids crisis onder jongeren.

Denk je dus naar een vrolijk nummer te luisteren, valt dat in de praktijk vaak vies tegen. Dat een nummer als *Eat the Rich* van Aerosmith een bepaalde lading heeft, is niet gek; dat muziek een vehikel kan zijn voor protest is al lang bekend. Maar vaak



BAUKE VAN DER KOOIJ

Beeld ADOBE STOCK

COLUMN

Denk je dus naar een vrolijk nummer te luisteren, valt dat in de praktijk vaak vies tegen.

verwacht je dit bij een genre als folk, rap, hiphop of reggae. Niet bij popmuziek, oftewel populaire en bij uitstek toegankelijke muziek. En, oké, je kunt nog wel sporten op rap- of hiphopmuziek, maar gewichtheffen met Bob Dylan of Bob Marley in je oren helpt je ongetwijfeld niet om net even die zwaardere gewichten te kiezen.

Wat natuurlijk wel helpt, is dan naar muziek luisteren die niet in het Engels of Nederlands is. En dan maar hopen dat al je kennis van de vreemde talen op de middelbare school in de loop der jaren zo ver is weggezaakt dat je er niks meer van begrijpt. *99 Luftballons* van de Duitse groep Nena kun je lekker probleemloos luisteren, zonder dat je doorhebt dat het gaat over de gevaren van een nucleaire oorlog.

Dat doe ik dus ook bij Gangnam Style. Althans, deed ik, want ik heb toch opgezocht waar het nou precies over gaat: hoe inhoudsloos het nummer ook lijkt, het gaat over de zeer welvarende regio Gangnam in Seoul, zeg maar het Beverly Hills van Seoul, en drijft de spot met de elitaire leefstijl die de mensen daar erop nahouden. Een soort *Californication*, dus, maar dan in Zuid-Korea. Muziek, waarin de heersende politiek of cultuur wordt bekritiseerd, is van alle tijden. En ook van alle genres. Oppa Gangnam Style! ✗

Begrensde *tolerantie*

OVER VERDRAAGZAAMHEID, ONVERDRAAGZAAMHEID EN HET ONDRAAGLIJKE

Kees Schuyt

Amsterdam: Boom, 2023

Pagina's: 368

ISBN 9789024432400, €29,90



Tolerantie is het onder voorwaarden accepteren van handelingen, opvattingen en praktijken die weliswaar worden verworpen maar toch draaglijk worden bevonden. De vraag is welke redenen er zijn om het negatieve oordeel over handelingen, opvattingen en praktijken te overtroeven of juist te zeggen dat ze niet of niet meer geaccepteerd moeten worden. Kortom, wat zijn de grenzen van tolerantie? Over dit hoogst actuele vraagstuk heeft Kees Schuyt een prachtig boek geschreven. Het bestaat niet alleen uit een ideeënhistorische begripsverheldering, maar ook uit een reconstructie van belangrijke gebeurtenissen en keerpunten in de geschiedenis van de tolerantie. Tezamen leveren ze een rijkgeschakeerde geschiedenis van het heden op.

Schuyt kan met zijn historisch-sociologische benadering een kritisch licht werpen op allerlei vragen die nieuwe vormen van intolerantie opwerpen. Hij vraagt zich onder meer af of de traditionele Nederlandse tolerantie door bijvoorbeeld het bedreigen van politici, het in elkaar slaan van homo's en het anoniem verzenden van haatdra-

gende tweets in haar tegendeel is omgeslagen. Volgens hem vergt een complexe pluralistische samenleving beschaafd burgerschap (*civility*) en vaardig burgerschap (*civic competence*). 'Het recht op bestaan voor eenieder, de erkenning van menselijke waardigheid, de vrijheid van keuze voor een levensplan en levenslot, is en blijft daarbij het onverwoestbare uitgangspunt', aldus de auteur.

DE STRIJD OM DE RUIMTE. HET DEBAT OVER DE INRICHTING VAN STAD EN LAND

Jozef Keulartz

Groningen: Noordboek, 2023

Pagina's: 207

ISBN 9789464710144, €22,50



Nederland is op drie na het dichtstbevolkte land van de wereld. De schaarste aan ruimte die dat met zich meebrengt, levert veel conflictstof op. Zo zijn er op gezette tijden conflicten over de ruimte die bijvoorbeeld wordt ingenomen voor het werk, het wonen, de natuur, de infrastructuur en de recreatie. Om op deze conflicten te anticiperen en ze in hanteerbare banen te leiden, werd in Nederland jarenlang veel werk gemaakt van de ruimtelijke ordening. Aan deze niet onverdienstelijke traditie kwam rond de eeuwwisseling een einde door toedoen van een terugtrekkende overheid en het ruim baan geven aan marktpartijen.

Deze ontwikkeling werd beklonken toen in 2010 het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) de deuren sloot. Anno 2023, zo betoogt Jozef Keulartz in deze uitermate interessante bundel, is de ruimtelijke ordening in Nederland volledig failliet, omdat een natiewijde en toekomstgerichte strategie geheel en al ontbreekt.

Keulartz wil de ruimtelijke ordenings-traditie revitaliseren en geeft daarvoor een goede voorzet. De essays die hij heeft gebundeld zijn vlijmscherpe analyses van thema's die ertoe doen: de tegenstelling tussen stad en platteland, ruimtelijkheid en tijdelijkheid, het spanningsveld tussen ruimtelijke diversiteit en sociale rechtvaardigheid, en de natuurlijke omgeving. Zijn reflecties over de politieke 'verschuiving van meepraten, meedenken en meebeslissen naar meedoen' zijn uitermate relevant.

EI, FOETUS, BABY. EEN NIEUWE GESCHIEDENIS VAN ZWANGERSCHAP

Trudy Dehue

Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact, 2023

Pagina's: 400

ISBN 9789045039787, €27,99



In de wetenschap wordt nog steeds te weinig aandacht besteed aan de zogenoemde epistemische onrechtvaardigheid. Dat is onrecht dat voortvloeit uit een bepaalde kennisproductie. Trudy Dehue toont in dit excellente boek hoe door de tijd heen

classificaties rondom de zwangerschap van vrouwen in de praktijk dikwijls veel schade hebben berokkend. Classificaties maken deel uit van een vertoog dat niet neutraal is, dat waardevrij verwijst naar voor het oprapen liggende feiten. Lange tijd was het vooral een religieus vertoog dat zwangere vrouwen neerzette als mensen die niet baas in hun eigen buik mogen zijn. Dit religieuze vertoog scheidt de vrouw en haar vrucht omdat ze vanaf de conceptie elk een eigen ziel zouden hebben.

Door dit vertoog wordt de vrouw de zeggenschap over haar eigen lichaam ontnomen en zal ze worden geclassificeerd als moordenaar als zij een ongewenste zwangerschap wil afbreken. Dat maakt volgens Dehue een 'abortus provocatus religiosus' mogelijk: de beëindiging van de zwangerschap door priesters teneinde de ziel van de ongeborene te redden, en niet omdat het leven van de vrouw op het spel staat. Veel vrouwen werden daardoor door een priesterklasse op een gruwelijke wijze verminkt of gedood. Dehue laat overtuigend zien dat het stokje rond 1900 weliswaar door medicijnmannen werd overgenomen, maar dat dit in de praktijk niet leidde tot de zelfbeschikking van de vrouw.

WOLF. WILDERNISGESCHIEDENIS

Kristof Smeyers

Aalter: Ertsberg, 2023

Pagina's: 207

ISBN 9789464750287, €24,50



Op 2 januari 2018 stak de jonge wolven Naya, na uit het oosten van Duitsland te zijn vertrokken en de Elbe en de Rijn te zijn overgestoken, de Belgisch-Nederlandse grens over. Zij kreeg in de media van Vlaanderen veel aandacht en zorgde voor een niet aflatend debat over de vraag of de wolf wel of niet thuishoort in de Lage Landen. Terwijl de één Naya zag als 'symbool voor

natuurherstel in Vlaanderen', zag de ander haar als een gevaar voor de schapen en misschien wel de mens. Zij vond in 2019 de dood. Ook al bestaat het vermoeden dat Naya niet stierf door een (verkeers) ongeval maar door kwade opzet, werd de gebeurtenis in 2022 officieel tot een *cold case* verklaard.

Het verhaal van Naya is tekenend voor de verhouding tussen mens en dier. Kristof Smeyers schetst in dit mooie boek de 'wolven-en-mensengeschiedenis'. Hij put daarvoor niet alleen uit wetenschappelijke traktaten, maar ook uit de literatuur, hetgeen zijn boek ten goede komt. De gedeelde geschiedenis weerspiegelt de wijze waarop de mens door de tijd heen met wildernis is omgegaan. Daaruit blijkt dat de mens een getemd dier is dat maar nauwelijks ruimte durft te geven aan de wildernis.

UNDEMOKRATISCHE EMOTIONEN. DAS BEISPIEL ISRAEL

Eva Illouz

Berlijn: Suhrkamp, 2023

Pagina's: 259

ISBN 9783518127803, €18,50



Eva Illouz heeft haar vermaardheid vooral te danken aan haar sociologisch onderzoek naar de liefdeshuishouding in tijden van neoliberalisme. Nu heeft zij zich gestort op een evenzo emotie-geladen thema, namelijk de vraag hoe het nationalistisch populisme de democratie ondermijnt. Onder nationalistisch populisme verstaat zij een vorm van politiek die de instituties van de democratie van binnenuit uitholt en daarmee de machtigste actoren in de samenleving (vooral ondernemers) de mogelijkheid geeft de staat voor het eigen karretje te spannen en de van deze instituties vervreemde demos schade te berokkenen.

In dit belangwekkende boek toont Illouz

hoe rechtse populistische bepaalde emoties instrumentaliseren om hun politieke doelen te realiseren. Voor haar casus – Israël – interviewde ze onder meer zeer uiteenlopende mensen. Uit de analyse van de bevindingen van haar empirisch onderzoek komt naar voren dat een eigenaardig mengsel van angst, afschuw, ressentiment en liefde Israël splijten en de democratie ondermijnen.

Illouz is vooral geïnteresseerd in allerlei ontwikkelingen en mechanismen die de opvattingen van burgers en hun gedrag beïnvloeden. Belangrijk zijn daarbij zogenaamde *flawed ideologies* (Jason Stanley), dat wil zeggen wereldbeelden die de systemische oorzaken van de problemen van burgers aan het gezicht onttrekken en de schuld daarvan op het bordje leggen bij degenen die geenszins de verantwoordelijkheid daarvoor dragen. Emoties spelen daarbij een belangrijke rol, omdat ze de macht hebben empirische bewijzen te loochenen, motieven te bepalen, eigen belangen op de tweede plaats te zetten en het denken te sturen. Ook al wijkt Israël erg af van andere staten, het nationalistisch populisme manifesteert zich volgens Illouz helaas overal ter wereld.

Illouz is vooral geïnteresseerd in allerlei ontwikkelingen en mechanismen die de opvattingen van burgers en hun gedrag beïnvloeden.

RENÉ GABRIËLS IS VERBONDEN AAN DE FACULTEIT DER CULTUUR- EN MAATSCHAPPUWETENSCHAPPEN VAN DE UNIVERSITEIT MAASTRICHT.

De CO₂-competitie

VOOR EEN EERSTE BLIK OP WAT ER sociologisch over het klimaat te weten valt, is het Sociaal Cultureel Planbureau misschien wel het beste startpunt. Het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) houdt een vinger aan de pols van de Nederlandse samenleving. Met betrekking tot zowel de korte als de langere termijn van hoe de maatschappelijke trends zich hebben ontwikkeld.

In het eerste bericht van 2023 gaan de onderzoekers in op de vragen over hoe het gaat met Nederland, en wat mensen denken over de ruimtelijke inrichting (COB, 2023). Met een vruchtbare mix van surveyonderzoek en data uit focusgroepen wordt duidelijk waar Nederland zich het meeste zorgen over maakt. Daaruit blijkt dat klimaatverandering niet bij de eerste zorgen behoort, ze gaan vooral over politiek, stijgende kosten en immigratie. Pas daarna komt een setje zorgen waar klimaat en stikstof bij worden genoemd.

INSPIREREND PALET

Waar het COB al laat zien welke leeftijden en politieke voorkeuren er schuilgaan achter welke maatschappelijke probleem-analyses, brengt een groepje onderzoekers onder aanvoering van Nick Weessies de klimaatbetrokkenheid van de Nederlander in kaart aan de hand van vijf profielen (Beleid en Maatschappij, 2023). De onderzoekers passen een latente klasse-analyse toe op surveydata over onder meer klimaatbewustzijn en betalingsbereidheid, waarbij individuen worden geclusterd op basis van antwoordpatronen. Ze onderscheiden 'probleemontkenners', 'nauwelijks betrokkenen', 'lokaal betrokkenen', 'afwachtend betrokkenen' en 'actief betrokkenen', en bieden daarmee een inspirerend palet aan variatie.

De afwachtend betrokkenen zijn de grootste groep (38%) en de probleemontkenners de kleinste (7%). Het interessantst zijn misschien wel de achterliggende karakteristieken van die groepen, bijvoorbeeld hun institutioneel vertrouwen, opleidingsniveau, en of ze directe problemen ervaren in hun leefomgeving. Op basis



van die aspecten formuleren de auteurs beleidsimplicaties die daarop inspelen, bijvoorbeeld waar het gaat om informatiebehoefte en welke organisaties of actoren het meest geschikt zijn om een boodschap over te brengen aan 'institutioneel wantrouwendend'.

PLEDGEBALL-INITIATIEF

De beste manier waarop je mensen ergens voor in beweging kunt krijgen, is door aan te sluiten bij hun bestaande waarden en identiteit, aldus onderzoekers Jennifer Amann en Mark Doidge van de Universiteit van Brighton (Sociology, 2023). Zij onderzoeken hoe het Pledgeball-initiatief werd uitgerold onder fans van de semi-professionele voetbalclub Whitehawk uit Brighton.

Het Pledgeball-initiatief daagt fans van een club uit om beloftes te doen om hun CO₂-uitstoot te verminderen. Als fans die beloftes dan doen, wordt via de Pledgeball-organisatie bijgehouden hoe de fans van clubs daar onderling in verschillen. Elke week spelen verschillende clubs voetbalwedstrijden tegen elkaar, en wordt die vergelijking tussen verschillende sup-

portersgroepen gemaakt, en zo ontstaat er een ranglijst, vergelijkbaar met die van de clubs in de voetbalcompetitie. En om het concreter te maken, wordt de uitgespaarde CO₂-uitstoot per club en per individu 'vertaald' naar het aantal auto's dat ermee van de weg wordt gehaald.

Door aan te sluiten bij de regelmaat van de competitie, de competitiviteit van fans en hun identificatie met de club, zijn de fans meer geneigd hun gedrag aan te passen door vaker het licht uit te doen, minder vlees te eten, en niet altijd de auto te pakken. De supporters zijn er zelf actief mee bezig, wat betekent dat ze door het initiatief hun gedrag duurzaam hebben veranderd. De club denkt ook actief mee om gedragsverandering mogelijk te maken, bijvoorbeeld met de plaatsing van fietsenrekken.

In plaats van voetbalsupporters als probleem te zien, zo sluiten de auteurs af, kan een actieve betrokkenheid met hen juist positieve resultaten hebben. ✕

Tekst ROY KEMMERS

Beeld ADOBE STOCK

Verhalen uit de Denderstreek

SCHRIJVER EN THEATERMAKER **DOMINIQUE WILLAERT** WANDELDE VIER MAANDEN ROND IN DE ZUIDOOST-VLAAMSE DENDERSTREEK, MET DE PLAATSEN NINOVE, AALST, DENDERLEEUV, ZOTTEGEM EN HERZELE. HET LEVERDE EEN FLINKE REEKS VERHALEN OP, DIE HIJ BUNDELDE IN ZIJN BOEK *NIET ALLES MAAR VEEL BEGINT BIJ LUISTEREN*.

Tekst JACOB MOERMAN Beeld FILIP CLAUS

VAN 'MARGINALE DRIEHOEK' TOT 'culturele pechstrook tegen de taalgrens' – op de Vlaamse Denderstreek wordt maar al te vaak met veel dedain neergekeken. Maar hoe denken de bewoners zélf eigenlijk over het gebied waarin ze leven? In zijn boek gaat Willaert in gesprek met hen, van migranten uit Congo tot aanhangers van de rechtse partij Vlaams Belang.

Waarom de Denderstreek?

“Het is een streek waar zware klappen zijn gevallen. Vanwege de industrialisatie was de Denderstreek voorheen een gebied met veel werkgelegenheid. Maar vanaf de jaren tachtig niet meer. Nu voelen veel mensen zich als het ware in de steek gelaten, omdat er niets voor deze industrie in de plaats is gekomen. Daarnaast zijn er de afgelopen jaren veel immigranten gaan wonen, uit vooral Afrikaanse landen. Bij de laatste lokale verkiezingen hebben de extreemrechtse partijen er veertig procent van de stemmen behaald. En het is de verwachting dat bij de lokale verkiezingen van volgend jaar deze partijen voor het eerst een meerderheid krijgen.”

In uw boek speelt de taal een belangrijke rol. Of eerder: het ontbreken van de taal, als mogelijkheid om met elkaar te kunnen praten...

“Ja, wat ik vaak heb gemerkt is dat er al snel gevoelens van vervreemding ontstaan, wanneer mensen elkaar niet kunnen verstaan omdat ze dezelfde taal niet spreken. Zo'n twintig jaar geleden is een grote groep Franssprekende mensen met Congolese en Angolese wortels vanuit Nederland naar de Denderstreek verhuisd. Daar kunnen ze



zich in het Frans beter redden, omdat ze dichterbij Brussel wonen.”

“In de Denderstreek komt daar nog eens een extra gevoeligheid bovenop. Deze Vlamingen hebben namelijk heel lang hun eigen taal niet kunnen spreken, omdat de burgerij uit Brussel en het onderwijs hen de Franse taal opdrongen. Velen storen zich daarom aan de houding van deze groep migranten. Een deel van deze mensen uit Congo en Angola is bereid om het Nederlands te leren. Maar een ander deel ook niet. En dat zorgt jammer genoeg voor wroefel en onrust.”

Hoe bent u op het idee voor uw boek gekomen?

“Een van mijn belangrijkste inspiratiebronnen is het werk van sociologe Arlie Hochschild geweest. En dan vooral haar boek *Strangers in Their Own Land*, waarin ze een beeld heeft gegeven van de stemmers op de

Amerikaanse Tea Party. In het boek prikt ze tevens verschillende mythes door die in de hoofden van deze mensen leven. In mijn boek heb ook ik dat geprobeerd te doen, door te kijken naar de beelden en opvattingen van de Vlaams Belang-stemmers.”

Kunt u hier een voorbeeld van geven?

“De zogeheten voorrangsmythe. Veel stemmers op rechtse partijen hebben het idee dat migranten op allerlei gebieden binnen de sociale en publieke dienstverlening worden voorgetrokken. Maar dat blijkt helemaal niet zo te zijn. Ik heb ontdekt dat net zoals de mensen in het boek van Hochschild veel mensen in de Denderstreek stemmen op partijen die als het ware tegen hun eigen belangen ingaan. Het zijn vooral emotionele en affectieve motieven die het stemgedrag van deze kiezers kunnen verklaren. Ook dat heb ik in mijn boek geprobeerd bloot te leggen.” X

Met o.a. Didier Eribon
over klasse(schaamte),
Jan Dirk van der Burg,
tolerantie, nepfeminisme
& migratiemythes

vr 24 nov – 20:00



Nacht van de Sociologie

Sociologische Bril,
Sociale Vraagstukken, ESSB,
NIAS, UvA, EUR,
Uitgeverij Boom &

ARMINIUS
debatpodium

